

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
იურიდიული ფაკულტეტი

სამართლის ჟურნალი

№1, 2020

უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II) და საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართალი: გამოწვევა და შესაძლებლობა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსთვის

2008 წლის აგვისტოში რუსეთ-საქართველოს საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის კონტექსტში, საქართველომ ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოში (სასამართლო) რუსეთის წინააღმდეგ შეიტანა სახელმწიფოთაშორისი საჩივარი, რომელიც ეხება რუსეთის შეიარაღებული ძალებისა და მისი კონტროლის ქვეშ მოქმედი სეპარატისტული ძალების მიერ აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში/სამხრეთ ოსეთში ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის (კონვენცია) დარღვევებს. საჩივარი საფუძვლად დაედო საქმეს საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II), რომელიც დასაშვებად გამოცხადდა 2011 წელს და ამჟამად იმყოფება განხილვის პროცესში სასამართლოს დიდი პალატის წინაშე. 2018 წელს გაიმართა ზეპირი მოსმენა საქმის არსებით მხარეზე.

რადგან საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტი ძირითადად (თუმცა, არა ექსკლუზიურად) არის საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის მონესრიგების საგანი, საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II) საქმეში სასამართლომ უნდა განიხილოს კონვენციისა და საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ურთიერთობა. იმის ფონზე, რომ სასამართლო ტრადიციულად თავს იკავებდა ჰუმანიტარული სამართლის გამოყენებისგან, ბოლო წლებში შესამჩნევია სასამართლოს ამ დარგისადმი გახსნილობა. თუმცა, სასამართლოს მიდგომა ჰუმანიტარული სამართლისადმი არაერთგვაროვანია. ამ კუთხით, წინამდებარე სტატია მიზნად ისახავს აჩვენოს, რომ საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II) საქმე სასამართლოსთვის ერთდროულად არის გამოწვევაც და შესაძლებლობაც მის მიერ ჰუმანიტარული სამართლისადმი მიდგომის კონტექსტში. ერთი მხრივ, სასამართლოს მოუწევს კომფორტის ზონიდან გამოსვლა და კონვენციის დებულებებისა და ჰუმანიტარული სამართლის წესებს შორის ურთიერთობის განხილვა. მეორე მხრივ კი, საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II) არის საქმე, რომელიც სრულ შესაძლებლობას აძლევს სასამართლოს, რომ განივიტაროს ჰუმანიტარული სამართლის გამოყენების პრაქტიკული მეთოდოლოგია თავისი თავდაპირველი მანდატის ფარგლებში.

საკვანძო სიტყვები: საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II), საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართალი, ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლო, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტი, გადახვევა, სიცოცხლის უფლება, ინტერნირება, იძულებითი გადაადგილება და დაბრუნების უფლება, ქონების განადგურება.

* ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი; ნიდერლანდების სამეფოში საქართველოს საელჩოს უფროსი მრჩეველი; საქართველოს მთავრობის ყოფილი სამართლებრივი მრჩეველი საქმეზე: საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II). წინამდებარე სტატიის მომზადებაში განუყოფი დახმარებისთვის ავტორი მადლობას უხდის სამეცნიერო ხელმძღვანელს, პროფესორს, სამართლის დოქტორს ქეთევან ხუციშვილს (ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი).

წინამდებარე ნაშრომში წარმოდგენილი დასკვნები და განმარტებები არის მხოლოდ ავტორის პირადი მოსაზრებები და მიზნად არ ისახავს იმ ორგანიზაცი(ებ)ის ოფიციალური პოზიციის წარმოდგენას, რომელთანაც შეიძლება აფილირებული იყოს ავტორი.

1. შესავალი

2018 წლის მაისში, ქალაქ სტრასბურგში, 10 წლის შემდეგ რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს „პატარა ომიდან, რომელმაც შეძრა მსოფლიო“, ¹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს (შემდგომში - სასამართლო) დიდი პალატის წინაშე გაიმართა ზეპირი მოსმენა საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II) საქმის არსებით მხარეზე, ² რომელიც უკავშირდება 2008 წლის აგვისტოს საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის პერიოდში განხორციელებულ აქტიურ საბრძოლო მოქმედებებს. მოცემულ საქმეში, სხვა საკითხებთან ერთად, ერთ-ერთი ცენტრალური საკითხია ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციისა (შემდგომში - კონვენცია) და საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ურთიერთმიმართება. სტატიის მიზანია შეიარაღებული კონფლიქტის პერიოდისთვის, გადაწყვეტილება არსებით მხარეზე განხილვის პროცესშია დიდი პალატის წინაშე.

წინამდებარე სტატიის მიზანია, აჩვენოს, რომ ეს საქმე სასამართლოსთვის ერთდროულად არის გამოწვევა და შესაძლებლობაც მის მიერ საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლისადმი განვითარებული არათანმიმდევრული მიდგომის კონტექსტში. გამოწვევა მდგომარეობს იმაში, რომ საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II) არის პრეცედენტული საქმე, რადგან შეეხება აქტიურ საბრძოლო მოქმედებებს საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტში. შესაბამისად, სასამართლოს წინაშე პირდაპირ დგას კონვენციისა და ჰუმანიტარული სამართლის ურთიერთმიმართების საკითხი. აქედან გამომდინარე, ნაკლებად სავარაუდოა, რომ სასამართლო თავიდან აიცილებს ამ საკითხის განხილვას. შესაძლებლობის კუთხით კი აღსანიშნავია, რომ სასამართლოს აქვს სრული მოცემულობა, რათა საბოლოოდ განავითაროს ჰუმანიტარულ სამართალთან ურთიერთობის ერთგვაროვანი მიდგომა ნათელი და თანმიმდევრული არგუმენტაციის გზით.

2. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო და საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართალი: სრული უგულვებელყოფიდან პირდაპირ გამოყენებამდე

საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ³ მონესრიგების სფეროა შეიარაღებული კონფლიქტი, ანუ სიტუაცია, „როდესაც სახელმწიფოთა შორის გამოიყენება შეიარაღებული ძალები ან არსებობს გახანგრძლივებული შეიარაღებული დაპირისპირება სამთავრობო ორგანოებსა და ორგანიზებულ შეიარაღებულ ჯგუფებს შორის, ან ასეთ ჯგუფებს შორის სახელმწიფოს შიგნით.“⁴ ეს განმარტება მოიცავს როგორც საერთაშორისო, ⁵ ისე არასაერთაშორისო

¹ *Asmus R.*, *A Little War That Shook the World: Georgia, Russia, and the Future of the West*, St. Martin's Press, 2010.

² *Georgia v. Russia (II)*, [2008], ECHR, App no 38263/08.

³ საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ძირითადი ინსტრუმენტებია 1907 წლის ჰააგის კონვენციები, 1949 წლის ჟენევის ოთხი კონვენცია (GC I-IV) და 1977 წლის დამატებითი ოქმები (AP I-II).

⁴ *The Prosecutor v. Dusko Tadic*, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, ICTY, IT-94-1-A, 2 October 1995, §70.

⁵ ჟენევის 1949 წლის კონვენციების მე-2 საერთო მუხლის მიხედვით, საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტია „გამოცხადებული ომის ყველა შემთხვევა ან ნებისმიერი სხვა სახის შეიარაღებული კონფლიქტი, რომელიც შეიძლება წარმოიშვას ორ ან რამდენიმე სახელმწიფოს შორის, მაშინაც კი, როცა

შეიარაღებულ კონფლიქტებს.⁶ ამის ფონზე, კონვენცია თავიდანვე აღიქმებოდა მშვიდობიანობის დროს მოქმედ სამართლებრივ ინსტრუმენტად.⁷ მიუხედავად ამისა, სასამართლოს სულ უფრო და უფრო ხშირად უწევს ისეთი საჩივრების განხილვა, რომელთა ცენტრალური საკითხი შეეხება შეიარაღებული კონფლიქტების დროს კონვენციის ხელშემკვრელი მხარეების სამხედრო ძალების ოპერაციების მართლზომიერებას.⁸ შეიარაღებული კონფლიქტიდან წარმოშობილი საკითხების განხილვისას კი მხოლოდ ადამიანის უფლებათა ზოგადი დებულებებით ხელმძღვანელობა უმეტეს შემთხვევაში ვერ იქნება ადეკვატური პასუხი იმ კონტექსტზე, რაც თან ახლავს შეიარაღებულ კონფლიქტს.⁹

იქედან გამომდინარე, რომ სასამართლოს პირდაპირი მანდატი ვრცელდება მხოლოდ კონვენციისა და მისი ოქმების გამოყენებასა და განმარტებაზე,¹⁰ სასამართლო ტრადიციულად თავს იკავებდა ჰუმანიტარული სამართლის განხილვისგან. უმეტეს შემთხვევაში, სასამართლო იყენებს მიდგომას, რომელსაც, არათანმიმდევრული ხასიათის გამო, სამართლიანად უწოდებენ „სასამართლოს საკუთარ მიდგომას“.¹¹ ზოგიერთი კი, სასამართლოს პრაქტიკიდან გამომდინარე, საუბრობს „შეიარაღებული კონფლიქტის ადამიანის უფლებათა ევროპული სამართლის“ ჩამოყალიბებაზე.¹² ამის მიზეზია ის, რომ სასამართლო კონფლიქტური სიტუაციების საქმეებს, იშვიათი გამონაკლისების გარდა, განიხილავს მხოლოდ კონვენციის ქრილში, შედეგად კი თავიდან იცილებს პირდაპირ შეხებას ჰუმანიტარულ სამართალთან, რომელიც შეფარვით მაინც ჩანს ზოგიერთ გადაწყვეტილებაში.¹³

სასამართლოს არაერთგვაროვანი მიდგომა ქმნის შეიარაღებული კონფლიქტების სამართლის რეგიონულ დონეზე ფრაგმენტაციის საფრთხეს. ამ კუთხით, 2015 წელს ევროპის საბჭოს ადამიანის უფლებათა წამყვანმა კომიტეტმა მიიღო ანგარიში „ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის სისტემის გრძელვადიანი მომავლის შესახებ“,¹⁴ რომელიც, *inter alia*,

ერთ-ერთი მხარე არ ცნობს საომარ მდგომარეობას.“ ასევე, „სახელმწიფოს ტერიტორიის ნაწილობრივი ან მთლიანი ოკუპაციის ყველა შემთხვევა, მაშინაც კი, როცა აღნიშნულ ოკუპაციას შეიარაღებულ წინააღმდეგობას არ უწევს“.

⁶ არასაერთაშორისო ხასიათის შეიარაღებული კონფლიქტი განსაზღვრულია ნეგატიურად და ასეთია კონფლიქტი, რომელი აკმაყოფილებს შეიარაღებული კონფლიქტის სტანდარტს და კონფლიქტი არ არის საერთაშორისო ხასიათის.

⁷ *De Koker C.*, The European Court of Human Rights' Approach to Armed Conflict and Humanitarian Law: Ivory Tower or Pas De Deux?, *Convergences and Divergences between International Human Rights, International Humanitarian and International Criminal Law, De Hert P., et al. (Eds.)*, Intersentia, Cambridge, 2018, 195.

⁸ იბ., Factsheet – Armed Conflicts, Press Unit of the European Court of Human Rights, March, 2020, <https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Armed_conflicts_ENG.pdf> [30.05.2020].

⁹ *Kleffner J. K., Zegveld, L.*, Establishing an Individual Complaints Procedure for Violations of International Humanitarian Law (2000) *Yearbook of International Humanitarian Law*, Vol. 3, 2000, 387-388.

¹⁰ კონვენციის 32-ე მუხლის პირველი პუნქტის მიხედვით, სასამართლოს იურისდიქცია ვრცელდება კონვენციისა და მისი ოქმების განმარტებასა და გამოყენებაზე.

¹¹ *Forowicz M.*, The Reception of International Law in the European Court of Human Rights, Oxford University Press, 2010, 313-318.

¹² *Oberleitner G.*, Human Rights in Armed Conflict: Law, Practice, Policy, Cambridge University Press, 2015, 309-311.

¹³ *Uriarte J. A.*, The Problems the European Court of Human Rights Faces in Applying International Humanitarian Law, *The Humanitarian Challenge: 20 Years European Network on Humanitarian Action (NOHA), Gibbons P., Heintze H. - J. (Eds.)*, Springer, Cham, 2015, 201-202.

¹⁴ Report of the Steering Committee for Human Rights (CDDH). The Longer-term Future of the System of the European Convention on Human Rights. Council of Europe, 11 December 2015, <<https://rm.coe.int/the-longer-term-future-of-the-system-of-the-european-convention-on-hum/1680695ad4>> [30.05.2020].

შეეხებოდა ადამიანის უფლებათა სამართლისა და საერთაშორისო სამართლის სხვა დარგებს შორის ურთიერთქმედებას. ანგარიშში აღინიშნა, რომ „კონვენციის განმარტებამ, რომელიც კონფლიქტში მოდის საჯარო საერთაშორისო სამართლის სხვა ინსტრუმენტებთან (როგორიცაა საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართალი [ხაზგასმა ავტორის]), შეიძლება უარყოფითი გავლენა იქონიოს სასამართლოს პრაქტიკის ავტორიტეტზე და მთლიანად კონვენციის სისტემის ეფექტიანობაზე.“¹⁵ შესაბამისად, სასამართლოს ერთ-ერთ გამონვევად დასახელდა იმის დადგენა, ყოველთვის ახერხებს თუ არა სასამართლო კონვენციის ისეთ განმარტებას, რომელიც „ჰარმონიაშია საერთაშორისო სამართლის ზოგადი პრინციპებთან“.¹⁶ სახელმწიფოს სხვა საერთაშორისო ხელშეკრულებებიდან ან საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლიდან მომდინარე ვალდებულებებთან კონვენციის შეუსაბამო განმარტებამ შესაძლებელია გამოიწვიოს სასამართლოს „სანდოობის დასუსტება“.¹⁷

ამ გამონვევაზე რეაგირების მიზნით, 2019 წლის ნოემბერში ევროპის საბჭოს ადამიანის უფლებათა წამყვანმა კომიტეტმა მიიღო ახალი ანგარიში სახელწოდებით „ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის ადგილი ევროპულ და საერთაშორისო სამართლებრივ წესრიგში“,¹⁸ რომელიც, სხვა საკითხებთან ერთად, განიხილავს ურთიერთქმედებას კონვენციასა და ჰუმანიტარულ სამართალს შორის. ანგარიშის მიხედვით, ბოლო წლებში იზრდება სასამართლოს გახსნილობა საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლისადმი. გარდა ამისა, სასამართლოს პრაქტიკაზე დაყრდნობით, ანგარიშმა მოახდინა ამ კუთხით სასამართლოს მიერ განვლილი „ევოლუციის“ ეტაპების იდენტიფიცირება: 1) საქმეები, რომელშიც ჰუმანიტარული სამართალი სრულად უგულვებელყოფილია; 2) საქმეები ჰუმანიტარულ სამართალზე მეორეული მითითებით; 3) საქმეები, რომლებშიც განხილულია ჰუმანიტარული სამართალი, მაგრამ არ არის არსებითად გამოყენებული; 4) საქმეები, რომელშიც სასამართლო პირდაპირ იყენებს ჰუმანიტარულ სამართალს.¹⁹

მოცემული „ევოლუციის“ კულმინაციაა ჰასანის საქმე, რომელიც დღემდე რჩება სასამართლოს მიერ ჰუმანიტარული სამართლის არსებითად გამოყენების ერთადერთ პრეცედენტად. ჰასანი იყო პირველი საქმე, რომელშიც მოპასუხე სახელმწიფომ სასამართლოს სთხოვა, რომ დაკავების კუთხით არ გამოეყენებინა კონვენციის მე-5 მუხლით დადგენილი ვალდებულებები ან განემარტა ეს მუხლი საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლით მინიჭებული ინტერნირების უფლებამოსილებების გათვალისწინებით,²⁰ რომელიც პირდაპირ ნორმატიულ

¹⁵ იქვე, §186.

¹⁶ იქვე, §187(iv).

¹⁷ იქვე.

¹⁸ Report on the Place of the European Convention on Human Rights in the European and International Legal Order, adopted by the CDDH at its 92nd meeting (26–29 November 2019) 72-80, <<https://rm.coe.int/steering-committee-for-human-rights-cddh-cddh-report-on-the-place-of-t/1680994279>> [30.05.2020].

¹⁹ იქვე, 75-79. ანგარიში მოკლედ მიუთითებს კონვენციის მე-7 მუხლის საქმეებზე (78-79), როდესაც სასამართლოს უწევს ჰუმანიტარული სამართლის გამოყენება ომის დანაშაულებისთვის მსჯავრდებისა და *nullum crimen sine lege* პრინციპის კონტექსტში, რასაც ლიტერატურაში განიხილავენ სასამართლოს მიერ ჰუმანიტარული სამართლის თანმდევ (*incidenter tantum*) გამოყენებად. იხ., მაგ., *Sicilianos L. -A., Les Relations entre Droits de L’homme et Droit International Humanitaire dans la Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de L’homme*, The International Legal Order: Current Needs and Possible Responses - Essays in Honour of Djamchid Momtaz, in *Crawford J., et al. (Eds.), Brill Nijhoff, Leiden, 2017, 618-620.*

²⁰ *Hassan v United Kingdom* [GC], [2014], ECHR, App no 29750/09, §99.

კონფლიქტში მოდიოდა კონვენციის მე-5 მუხლთან.²¹ სასამართლომ დაადგინა, რომ გაერთიანებული სამეფოს მიერ პირის ინტერნირების მიზნით დაკავება ჟენევის კონვენციების საფუძველზე, მიუხედავად იმისა, რომ ეს ეწინააღმდეგებოდა კონვენციას, არ არღვევდა კონვენციას. თუმცა, სასამართლომ მიუთითა, რომ ასეთი დაკავებაც, თავის მხრივ, უნდა იყოს მართლზომიერი, ე. ი. „საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლით თავისუფლების აღკვეთა უნდა იყოს „კანონიერი“, რათა თავიდან იქნას აცილებული მე-5(1) პუნქტის დარღვევა. ეს გულისხმობს, რომ დაკავება უნდა შეესაბამებოდეს საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის წესებს და, რაც უფრო მნიშვნელოვანია, ის უნდა შეესაბამებოდეს მე-5(1) მუხლის ფუნდამენტურ მიზანს, რომელიც გულისხმობს პირის დაცვას *თვითნებობისაგან*“ (ხაზგასმა ავტორის).²² ჰასანის საქმეს არ გაუფართოებია კონვენციის მე-5 მუხლის შეზღუდვის ამომწურავი ჩამონათვალი და არ შეუქმნია დაკავების დამატებითი საფუძველი შეიარაღებულ კონფლიქტში ინტერნირების სახით. ჰასანში ევროპულმა სასამართლომ უბრალოდ აღიარა, რომ მე-5 მუხლის პირველი პუნქტის (ა)-(გ) ქვეპუნქტები ვერ ჩაითვლება ამომწურავად, როდესაც კონვენცია მოქმედებს შეიარაღებულ კონფლიქტში, რადგან შეზღუდვების ამომწურავი ხასიათი ასახავს მხოლოდ მშვიდობიანი პერიოდის პირობებს.²³ ჰასანში დიდმა პალატამ გამოიყენა ჰარმონიული განმარტების პრინციპი, რათა გადაეჭრა ჰუმანიტარული სამართლის კონვენციასთან თავსებადობის პრობლემა და მოეხდინა მისი ადაპტაცია ჟენევის კონვენციებთან.²⁴

მიუხედავად ჰასანის საქმის არაერთგვაროვანი შეფასებებისა,²⁵ ფაქტად რჩება, რომ ჰასანი არის პირველი საქმე, სადაც მოსამართლეებმა დეტალურად განიხილეს ჰუმანიტარული სამართალი, რაც მიანიშნებს სასამართლოს სურვილზე, რომ შეაფასოს და გაითვალისწინოს ჰუმანიტარული სამართლის კონვენციაზე გავლენა საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტში. თუმცა, ჰასანის გადანყვეტილება არ ეხება ჰუმანიტარული სამართლის და კონვენციის ურთიერთმიმართების ყველა ასპექტს, რადგან მოსამართლეებმა იმოქმედეს შეზღუდულ ფაქტობრივ მოცემულობაში და მსჯელობა განავითარეს მხოლოდ საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტში ინტერნირების კანონიერების კონტექსტში. ამის საპირისპიროდ, საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II), თავისი მასშტაბებიდან გამომდინარე, არის საქმე, რომელშიც სასამართლოს შეუძლია განზოგადებული სახით განავითაროს ჰუმანიტარული სამართლისადმი საკუთარი მიდგომა.

²¹ ნორმატიული კონფლიქტი კონვენციასა და ჰუმანიტარულ სამართალს შორის არსებობს მაშინ როდესაც „ორი წესი ან პრინციპი ითვალისწინებს საკითხის განსხვავებულად გადანყვეტას“. იხ., *Koskenniemi M.*, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law* (International Law Commission 2006), Geneva, 2006, §25.

²² *Hassan* (სქ. 20) §105.

²³ *Serdar Mohammed v Ministry of Defence* [2017] UKSC 2, §68(2).

²⁴ *Hassan* (სქ. 20) §§102, 104.

²⁵ იხ., მაგ., *von Arnould A.*, *An Exercise in Defragmentation: The Grand Chamber Judgment in Hassan v UK*, *The 'Legal Pluriverse' Surrounding Multinational Military Operations*, *Geiß R., Krieger H. (Eds.)*, Oxford University Press, 2020, 179-197. *Geiß R.*, *Toward the Substantive Convergence of International Human Rights Law and the Laws of Armed Conflict: The Case of Hassan v. the United Kingdom*, *Seeking Accountability for the Unlawful Use of Force*, *Sadat L. N. (Ed.)*, Cambridge University Press, 2018, 252-272.

3. საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II) და 2011 წლის გადაწყვეტილება საჩივრის დასაშვებობის შესახებ

2008 წლის აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის გამო, საქართველომ, სახელმწიფოთაშორისი პროცედურის ფარგლებში, სასამართლოში შეიტანა საჩივარი რუსეთის წინააღმდეგ ევროპული კონვენციის დარღვევების გამო. ნაშრომზე მუშაობის პერიოდისთვის საქმეზე გამოტანილი არ არის გადაწყვეტილება არსებით მხარეზე. ერთადერთი საჯაროდ ხელმისაწვდომი დოკუმენტი, რომლის ანალიზიც შესაძლებელია წინამდებარე სტატიის მიზნებისთვის, არის სასამართლოს მიერ 2011 წელს მიღებული გადაწყვეტილება საქართველოს მიერ წარდგენილი საჩივრის დასაშვებობის შესახებ.²⁶

საქართველოს ზოგადი პოზიციის მიხედვით, რუსეთმა, ადმინისტრაციული პრაქტიკის სახით, რუსულ შეიარაღებულ ძალებსა და მათი კონტროლის ქვეშ მოქმედ სეპარატისტულ ძალებს ნება დართო/ხელი შეუწყო მათ მიერ მშვიდობიანი მოსახლეობისა და მათი ქონების წინააღმდეგ მიმართულ განურჩეველ და არაპროპორციულ თავდასხმებში აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში. კონფლიქტის დაწყებიდანვე რუსულმა ძალებმა მოახდინეს საქართველოს ტერიტორიების ოკუპაცია. საბრძოლო მოქმედებების შეწყვეტის მიუხედავად, რუსეთი რჩებოდა და რჩება ოკუპანტ ძალად და ამ ტერიტორიებზე ახორციელებდა ეფექტიან კონტროლს პირდაპირ - თავისივე შეიარაღებული ძალებით და არაპირდაპირ - სამხრეთ ოსეთისა და აფხაზეთის *de facto* ხელისუფლების ორგანოებით. საქართველოს მტკიცებით, „რუსული შეიარაღებული ძალების ან/და მათი კონტროლის ქვეშ მოქმედი სეპარატისტული ძალების მიერ მშვიდობიანი მოსახლეობისა და მათი ქონების წინააღმდეგ მიმართული განურჩეველი და არაპროპორციული თავდასხმების შედეგად დაშავდა, დააკავეს, გაუჩინარდა ან/და მოკლულ იქნა ასობით სამოქალაქო პირი და განადგურდა ათასობით პირის ქონება, მათ მიერ სამხრეთ ოსეთისა და აფხაზეთის ტერიტორიების იძულებითი დატოვების მიზნით.“²⁷

შედეგად, საქართველო ამტკიცებს, რომ ამ ქმედებების შედეგები და რუსეთის მხრიდან გამოძიების ჩაუტარებლობა იწვევს რუსეთის პასუხისმგებლობას კონვენციის მე-2 (სიცოცხლის უფლება), მე-3 (წამების აკრძალვა), მე-5 (თავისუფლებისა და ხელშეუხებლობის უფლება), მე-8 (პირადი და ოჯახური ცხოვრების პატივისცემის უფლება) და მე-13 მუხლების (სამართლებრივი დაცვის ეფექტიანი საშუალების უფლება), ასევე, კონვენციის I დამატებითი ოქმის პირველი (საკუთრების დაცვა) და მე-2 (განათლების უფლება) მუხლებისა და კონვენციის მე-4 დამატებითი ოქმის მე-2 მუხლის (მიმოსვლის თავისუფლება) დარღვევისთვის.²⁸ იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II) შეეხება უშუალოდ აქტიურ საბრძოლო მოქმედებებს საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტში, სასამართლომ უნდა განიხილოს კონვენციისა და საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის (ურთიერთ)მოქმედება და ამ კონტექსტში იმსჯელოს საჩივრის კონვენციასთან *ratione materiae* დასაშვებობის კუთხით.

²⁶ *Georgia v. Russia (II)* (dec.) [2011], ECHR, App no 38263/08 (შემდგომში – *Georgia v. Russia (II)* (dec.)).

²⁷ იქვე, §21.

²⁸ იქვე, §§10, 26-38.

აღნიშნავენ, რომ ამ საქმეში სასამართლო თავიდან ვერ აიცილებს კონვენციისა და ჰუმანიტარული სამართლის ურთიერთმიმართების განხილვას.²⁹ ასევე, გამოთქვამენ იმედს, რომ ამ საქმით სასამართლო ნათელს მოჰფენს ჰუმანიტარული სამართლისადმი საკუთარ მიდგომას³⁰ და დამატებით განმარტავს ჰასანის საქმის მიგნებებს.³¹ საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II) საქმის ფარგლებში, სასამართლოს აქვს არა მარტო შესაძლებლობა, არამედ ვალდებულება, რომ იმსჯელოს კონვენციის და ჰუმანიტარული სამართლის ურთიერთობაზე და განავითაროს ერთგვაროვანი და იდენტიფიცირებადი მეთოდოლოგიური მიდგომა, რათა შექმნას შეიარაღებული კონფლიქტებთან დაკავშირებული საჩივრების განხილვის ნორმატიული პარადიგმა.

გადაწყვეტილება შეეხება საჩივრის დასაშვებობის რამდენიმე წინაპირობას, რომელთა ნაწილზეც სასამართლომ იმსჯელა არსებითად, ნაწილის განხილვა კი გადადო საქმის არსებითი განხილვის ეტაპისთვის. სასამართლომ განიხილა დასაშვებობის შემდეგ წინაპირობები: 1) კონვენციის ექსტრატერიტორიულ მოქმედება და რუსეთის „იურისდიქცია“ კონვენციის პირველი მუხლის მიხედვით (საქართველოს საჩივრის *ratione loci* შესაბამისობა კონვენციასთან); 2) კონვენციის დებულებებისა და საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის წესების მოქმედება (საქართველოს საჩივრის *ratione materiae* შესაბამისობა კონვენციასთან); 3) სასამართლოს წინაშე წარდგენილი საჩივრისა და მართლმსაჯულების საერთაშორისო სასამართლოში შეტანილი საჩივრის იდენტურობა; 4) სამართლებრივი დაცვის შიდა საშუალებების ამონურვა და ე. წ. ექსტენციონი წესი.

ამ წინაპირობებიდან წინამდებარე ნაშრომისთვის ინტერესის საგანია კონვენციის დებულებებისა და საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ურთიერთობა.

4. კონვენციის დებულებებისა და საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის წესების გამოყენება

საქართველო/რუსეთის საქმე დაკავშირებულია ცალსახად საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტთან, რაც აღიარებულია სამართლებრივადაც.³² ამ პროცესში კონფლიქტის საერთაშორისო ხასიათის მნიშვნელობა გამოიხატება იმაში, რომ სასამართლოს არ აღმოჩნდება იმ რთული რეალობის წინაშე, რომელიც დაკავშირებულია სიტუაციის არასაერთაშორისო

²⁹ *Hampson F. J.*, The Relationship between International Humanitarian Law and International Human Rights Law, Routledge Handbook of International Human Rights Law, *Sheeran S., Rodley N. (Eds)*, Routledge, London and New York, 2013, 209.

³⁰ *Cathcart B.*, The Legal Advisor in the Canadian Armed Forces Addressing International Humanitarian Law and International Human Rights Law in Military Operations, Convergence and Conflicts of Human Rights and International Humanitarian Law in Military Operations, *de Wet E., Kleffner J. (Eds.)*, Pretoria University Law Press, 2014, 285-286.

³¹ *Hailbronner M.*, Laws in Conflict: The Relationship between Human Rights and International Humanitarian Law under the African Charter on Human and Peoples' Rights, *African Human Rights Law Journal*, Vol. 16, 2016, 354-355. *Hampson F. J.*, Article 2 of the Convention and Military Operations during Armed Conflict, The Right to Life under Article 2 of the European Convention on Human Rights: Twenty Years of Legal Developments since *McCann v. the United Kingdom* – in Honour of Michael O'Boyle, *Early L., Austin A. (Eds.)*, Wolf Legal Publishing, Paris, 2016, 211.

³² 2016 წელს სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლომ დაადგინა, რომ კონფლიქტი იყო საერთაშორისო ხასიათის. იხ., *Situation in Georgia*, Decision on the Prosecutor's Request for Authorization of an Investigation. Pre-Trial Chamber I, ICC, ICC-01/15-12, 27 January 2016, §27.

სო შეიარაღებულ კონფლიქტად კვალიფიკაციასთან.³³ შესაბამისად, არსებობს საფუძვლიანი მოლოდინი, რომ სასამართლო განავითარებს თანმიმდევრულ პრაქტიკას კონვენციისა და საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ურთიერთობის შესახებ. უფრო მეტიც, მიუთითებენ, რომ საქართველო/რუსეთის საქმის ფარგლებში, სასამართლოს მიერ ჰუმანიტარული სამართლის გათვალისწინება მნიშვნელოვანი იქნება არა მარტო „ადამიანის უფლებების დაცვის ევროპული სისტემის მდგრადობის შენარჩუნებისთვის, არამედ მთელი საერთაშორისო სამართლებრივი სისტემის თანამიმდევრულობის უზრუნველყოფისთვის.“³⁴

4.1. საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართალი, როგორც *lex specialis*: რუსეთის არგუმენტები

რუსეთი ამტკიცებს, რომ საქართველოს საჩივარი *ratione materiae* შეუსაბამოა კონვენციასთან და არის დაუშვებელი იქედან გამომდინარე, რომ კონვენციის სავარაუდო დარღვევის ფაქტები უკავშირდება საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტს, ხოლო ასეთი შემთხვევები უნდა შეფასდეს მხოლოდ საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის, როგორც *lex specialis* სამართლის მიხედვით.³⁵ შედეგად, გამოირიცხება კონვენციის დებულებების გამოყენება და სასამართლოს საგნობრივი იურისდიქცია. რუსეთის არგუმენტაციის მიხედვით:

„ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი არის მაქსიმალურად შეზღუდული მოქმედების შეიარაღებული კონფლიქტის პერიოდში და საერთოდ არ მოქმედებს საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის სიტუაციაში. ასევე, კონვენცია არის შეზღუდული მოქმედების შიდა არეულობების მიმართ, რომელიც არ უტოლდებოდა შეიარაღებულ კონფლიქტს, როგორც ეს გამომდინარეობს მე-2 მუხლიდან, რომელიც იძლევა ძალის გამოყენების უფლებას ამბოხის ან აჯანყების ჩახშობის მიზნით. როდესაც შიდა არეულობების ზღვარი აღწევს არასაერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის დონეს, ნევრ სახელმწიფოს შეუძლია გადაუხვიოს ვალდებულებებიდან კონვენციის მე-15 მუხლის მიხედვით, რათა კონვენციის უფლებები მთელს საკუთარ ტერიტორიაზე გაავრცელოს მხოლოდ იმ ფარგლებში, რაც მკაცრად საჭიროა. და ბოლოს, კონვენცია არ მოქმედებს საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის

³³ სასამართლო მაქსიმალურად იკავებს თავს სიტუაციის არასაერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტად შეფასებისგან, რაც კარგად გამოჩნდა *თურქეთისა და ჩეჩნეთის საქმეებში*. *თურქეთის საქმეები* დაკავშირებული იყო 1990-იან წლებში თურქეთის უსაფრთხოების ძალების მიერ სამხრეთ-აღმოსავლეთ თურქეთში ქურთისტანის მუშათა პარტიის წინააღმდეგ განხორციელებულ ოპერაციებთან. *ჩეჩნეთის საქმეები* კი შეეხებოდა რუსეთის მიერ 1990-იანი წლების ბოლოს რუსეთის სამხედრო ოპერაციებს ჩეჩნეთის რესპუბლიკაში. მიუხედავად იმისა, რომ ორივე სიტუაცია ობიექტურად აკმაყოფილებდა შეიარაღებული კონფლიქტის სტანდარტს, სასამართლომ ჩათვალა, რომ რადგან სახელმწიფოებს არ გაუკეთებიათ გადახვევა კონვენციიდან, სიტუაცია უნდა განხილულიყო „ჩვეულებრივი სამართლებრივი მდგომარეობის ფონზე“. ამასთან, სასამართლოსთვის უფრო ადვილია სიტუაციის საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტად შეფასება, რადგან არ არსებობს სპეციალური სტანდარტის მტკიცების საჭიროება და ჟენევის 1949 წლის კონვენციების საერთო მე-2 მუხლიდან გამომდინარე საკმარისი იქნება მხოლოდ იმ ფაქტზე მითითება, რომ სახეზეა „გამოცხადებული ომის“ შემთხვევა ან „ნებისმიერი სხვა სახის შეიარაღებული კონფლიქტი [...] ორ ან რამდენიმე სახელმწიფოს შორის“.

³⁴ *Gowlland-Debbas V., Gaggioli G., The Relationship between International Human Rights and Humanitarian Law: An Overview, Research Handbook on Human Rights and Humanitarian Law, Kolb R., Gaggioli G. (Eds.), Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK and Northampton, USA, 2013, 92.*

³⁵ *Georgia v. Russia (II) (dec.) (სქ. 26) §69.*

სიტუაციაში, როდესაც წევრი სახელმწიფოს ძალები ახორციელებენ ეროვნულ თავდაცვას, მათ შორის საზღვარგარეთ წარმოებულ ნებისმიერ საჭირო ოპერაციაში. ასეთ დროს, წევრი სახელმწიფოს ძალების ქმედებები წესრიგდება ექსკლუზიურად საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის მიხედვით.³⁶

რუსეთი აღნიშნავს, რომ რადგან საქართველო დაობს სიცოცხლის უფლების ხელყოფაზე, კონფლიქტის მხარეთა მიერ განხორციელებული თავდასხმების პროპორციულობაზე და საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის განმავლობაში სამხედრო ტყვეების ინტერნირებაზე, საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართალი, როგორც *lex specialis* სამართალი, სრულად ანაცვლებს კონვენციის მოქმედებას. თვალშისაცემია, რომ საკუთარი პოზიციის ძირითად სამართლებრივ საფუძვლად რუსეთი, სხვა წყაროებთან ერთად, უთითებს მართლმსაჯულების საერთაშორისო სასამართლოს (ICJ) პრაქტიკაზე, კერძოდ, ბირთვული იარაღის³⁷ და კედლის საკონსულტაციო დასკვნების³⁸ კონკრეტულ ნაწილებზე, რომლებიც ვერ ამყარებს რუსეთის პოზიციას. როგორც საქართველომ აღნიშნა:

„[რუსეთმა] არასწორად განმარტა ICJ-ის გადაწყვეტილებები შეიარაღებული კონფლიქტის სიტუაციებში ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ურთიერთობის შესახებ. [...] რუსეთის მიერ მითითებულ საკონსულტაციო დასკვნებში და შემდგომ გადაწყვეტილებაში ICJ-მ დაადგინა საპირისპირო, რომ შეიარაღებულ კონფლიქტში ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი განაგრძობდა მოქმედებას. ამას ადასტურებდა გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტიც. ფაქტობრივად, საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართალი და ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი მოქმედებდა პარალელურად.“³⁹

4.2. ჰუმანიტარული სამართალი, როგორც კონვენციის განმარტებისთვის რელევანტური სამართალი: საქართველოს არგუმენტები

საქართველო ამტკიცებს, რომ სასამართლომ საჩივარი უნდა განიხილოს მხოლოდ კონვენციის მიხედვით, რადგან არც ერთ საერთაშორისო ორგანოს არასდროს უგულისხმია, მითუმეტეს არ დაუდგენია, რომ საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართალი ანაცვლებდა ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალს. პირიქით, ყველა საერთაშორისო სასამართლო და კომიტეტი, რომელიც განიხილავდა ამ საკითხს, ყოველთვის იყენებდა ადამიანის უფლებათა ხელშეკრულებებს შეიარაღებულ კონფლიქტში მონაწილე სახელმწიფოს შეიარაღებული ძალების მიმართ.⁴⁰

ამასთანავე, ვარნავას საქმეზე მითითებით,⁴¹ რომელშიც სასამართლომ საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის პრინციპები გაითვალისწინა კონვენციით გარანტირებული უფლებების მხოლოდ ფარგლების შეფასების მიზნით, საქართველო განმარტავს, რომ „ყურადღება უნდა მიექცეს საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის პრინციპებს, რადგან ისინი

³⁶ *Georgia v. Russia (II) (dec.)* (სქ. 26) §69.

³⁷ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, ICJ, Reports 1996, § 25.

³⁸ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in Occupied Palestine*, Advisory Opinion, ICJ, 9 July 2004, §106.

³⁹ *Georgia v. Russia (II) (dec.)* (სქ. 26) §70.

⁴⁰ იქვე.

⁴¹ *Varnava and Others v. Turkey* [GC], [2009], ECHR, App nos 16064/90 *et al.*, §185.

განსაზღვრავენ [...] ადამიანის კონკრეტული უფლებების სტანდარტების განმარტების სახელმძღვანელო წესებს [შეიარაღებულ კონფლიქტში]“.⁴² შესაბამისად, საქართველო ამტკიცებს, რომ რუსეთის არგუმენტები საჩივრის კონვენციის დებულებებთან *ratione materiae* შეუსაბამობასთან დაკავშირებით არის უსაფუძვლო.

4.3. სასამართლოს შეფასება

სასამართლომ ჩათვალა, რომ შეიარაღებული კონფლიქტის კონტექსტში კონვენციისა და საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ურთიერთქმედების განხილვა მიეკუთვნება სამართალწარმოების არსებით ეტაპს. შესაბამისად, საქართველოს საჩივრის კონვენციის დებულებებთან *ratione materiae* შეუსაბამობის საკითხი გააერთიანა საქმის არსებით მხარესთან. თუმცა, სასამართლომ მაინც შეაჯამა მე-2 მუხლთან დაკავშირებული 2011 წლისთვის არსებული პრაქტიკა და განმარტა, რომ:

„[...] კონვენციის მე-2 მუხლის პროცედურული ვალდებულებები აგრძელებდა მოქმედებას მაშინაც, როდესაც უსაფრთხოების პირობები იყო მძიმე, მათ შორის შეიარაღებული კონფლიქტის კონტექსტშიც. გარდა ამისა, მე-2 მუხლი უნდა განიმარტოს საერთაშორისო სამართლის ზოგადი პრინციპების, მათ შორის, საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის წესების ჭრილში, რომელიც თამაშობს განუყოფელ და საყოველთაოდ აღიარებულ როლს შეიარაღებული კონფლიქტის საშინელებისა და არაადამიანურობის შემსუბუქებაში. საერთაშორისო კონფლიქტის ზონაში ხელშემკვრელ სახელმწიფოებს ეკისრებათ იმ პირთა სიცოცხლის დაცვა, რომლებიც არ, ან აღარ არიან ჩართულნი საომარ მოქმედებებში. ზოგადად, კონვენცია უნდა განიმარტოს საერთაშორისო სამართლის, რომლის ნაწილსაც იგი წარმოადგენს, სხვა წესებთან ჰარმონიაში“.⁴³

საკითხის არსებითად განხილვის გადადების მიუხედავად, სასამართლოს შეფასების ეს ნაწილი შეიძლება ჩავთვალოთ ამოსავალ მსჯელობად, რომლითაც საქმის არსებითად განხილვის ეტაპისთვის მოამზადა ერთგვარი საფუძველი, და რომელზე დაყრდნობითაც გადაწყვეტს კონვენციისა და საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ურთიერთქმედებას. ასევე, სასამართლომ კიდევ ერთხელ დაუჭირა მხარი კონვენციის ჰარმონიულ განმარტებას, რაც ქმნის მოლოდინს, რომ სასამართლო მხარს არ დაუჭერს ჰუმანიტარული სამართლის *lex specialis* სახით განხილვას.

5. კონვენციიდან ოფიციალური გადახვევის არარსებობის შესაძლო შედეგები: ჩაკეტილი გზა ჰუმანიტარული სამართლისკენ?

კონვენციის მე-15 მუხლი გადახვევის შესახებ ითვლება იმ დებულებად, რომლის სახელმწიფოს მიერ გამოყენება გზას უხსნის სასამართლოს ჰუმანიტარული სამართლისაკენ.⁴⁴ გა-

⁴² *Georgia v. Russia (II)* (dec.) (სქ. 26) §70.

⁴³ იქვე, §72 (სასამართლო მიერ გამოყენებული წყაროები გამოტოვებულია).

⁴⁴ *Oellers-Frahm K.*, A Regional Perspective on the Convergence and Conflicts of Human Rights and International Humanitarian Law in Military Operations: The European Court of Human Rights, *de Wet E., Kleffner J. (Eds.)*, (სქ. 30)

დახვევის ოფიციალურად არსებობის მნიშვნელობის შესახებ სასამართლოს განვითარებული აქვს, ერთი შეხედვით, საწინააღმდეგო მიდგომები: ისაევას საქმის მიხედვით, აუცილებელია გადახვევის არსებობა მე-15 მუხლის მიხედვით, რათა სასამართლომ შეძლოს ჰუმანიტარული სამართლის გათვალისწინება (კონსტიტუციური მიდგომა). ჰასანის საქმის მიხედვით კი ოფიციალური გადახვევის არსებობა არ არის აუცილებელი წინაპირობა (დეკლარაციული მიდგომა).⁴⁵ ისაევას კონსტიტუციური მიდგომა სასამართლომ განავითარა არასაერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის კონტექსტში, რომლის მიხედვითაც, ფორმალური გადახვევის არარსებობისას სასამართლო საქმეს განიხილავს მხოლოდ კონვენციის მიხედვით, ანუ „ჩვეულებრივი სამართლებრივი მდგომარეობის ფონზე.“ ჰასანის საქმეში კი, რომელიც შეეხებოდა ოკუპაციის კონტექსტს,⁴⁶ სასამართლომ საჭიროდ არ ჩათვალა ოფიციალური გადახვევის არსებობა ჰუმანიტარული სამართლის პირდაპირ გამოყენებისთვის.

2008 წლის 10 აგვისტოს საქართველომ ევროპის საბჭოს გენერალურ მდივანს შეატყობინა, რომ 9 აგვისტოს საქართველოს მთელს ტერიტორიაზე გამოცხადდა საომარი მდგომარეობა თხუთმეტი დღის ვადით. თუმცა, რაც უფრო მნიშვნელოვანია, საქართველომ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ არ აპირებდა კონვენციიდან გადახვევას.⁴⁷ კონვენციიდან არ გადაუხვევია არც რუსეთს. ამ გარემოებაზე ყურადღება გაამახვილა სასამართლომაც:

„წინამდებარე საქმეში სასამართლო შენიშნავს, რომ არც ერთ სახელმწიფოს არ მოუთხოვია გადახვევა კონვენციის მე-15 მუხლის მიხედვით, რომელიც განსაზღვრავს, რომ ომის ან სხვა საგანგებო მდგომარეობის დროს მალაღმდეგად ხელშემკვრელ მხარეს შეუძლია განახორციელოს ღონისძიებები კონვენციით ნაკისრი ვალდებულებების შესრულებისაგან გადახვევის მიზნით, „იმ ფარგლებში, რამდენადაც ამას მკაცრად მოითხოვს მდგომარეობის სიმწვავე, და იმ პირობით, რომ ეს ღონისძიებები არ ეწინააღმდეგება მასზედ საერთაშორისო სამართლით დაკისრებულ სხვა ვალდებულებებს.“⁴⁸

გადაწყვეტილების ციტირებული ნაწილიდან არ ირკვევა, თუ რა მნიშვნელობა მიანიჭა სასამართლომ გადახვევის არარსებობის ფაქტს. თუმცა, პროგნოზის გაკეთება შესაძლებელია ჰასანის საქმის მიხედვით. ჰასანში სასამართლომ ვერ დაინახა ოფიციალური გადახვევის არსებობის საჭიროება კონვენციის მე-5 მუხლის ჰუმანიტარული სამართლის მიხედვით განმარტებისთვის, როდესაც „ამას კონკრეტულად ითხოვდა მოპასუხე სახელმწიფო.“⁴⁹ ზოგიერთი ავტორი ამ მიგნებას მიიჩნევს პრობლემურად, რადგან ხედავს სასამართლოს *ratione materiae* იურისდიქციის გაფართოების საფრთხეს, რისთვისაც საკმარისია მხოლოდ მოპასუხე სახელმწიფოს მოთხოვნა.⁵⁰ გაერთიანებული სამეფოსგან განსხვავებით, რუსეთი არ ითხოვს

342. O'Boyle M., Costa J. P., The European Court of Human Rights and International Humanitarian Law, The European Convention on Human Rights: A Living Instrument, Rozakis C. (ed.), Bruylant Press, Brussel, 2011, 115.

⁴⁵ Oellers-Frahm K., (სქ. 44) 341-342.

⁴⁶ საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის მიხედვით, ოკუპაცია, როგორც სამართლებრივი მოცემულობა, არსებობს მხოლოდ საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის დროს.

⁴⁷ Georgia v. Russia (II) (dec.) (სქ. 26) §1. იხ., ასევე Council of Europe: Commissioner for Human Rights, Human Rights in Areas Affected by the South Ossetia Conflict. Special Mission to Georgia and Russia, by Thomas Hammarberg, Council of Europe Commissioner for Human Rights (Vladikavkaz, Tskhinvali, Gori, Tbilisi and Moscow, 22-29 August 2008), CommDH(2008)22, 8 September 2008, §12.

⁴⁸ Georgia v. Russia (II) (dec.) (სქ. 26) §73.

⁴⁹ Hassan (სქ. 20) §107.

⁵⁰ Oellers-Frahm K., (სქ. 44) 343.

კონვენციის კონკრეტულ მუხლებსა და ჰუმანიტარული სამართლის კონკრეტულ წესებს შორის შესაძლო ნორმატიული კონფლიქტის გადაწყვეტას ჰუმანიტარული სამართლის სასარგებლოდ. რუსეთის მოთხოვნა უფრო ფართო და ბლანკეტურია, რადგან, საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტში ჰუმანიტარული სამართლის *lex specialis* სახით წარმოჩენის გზით, სადავოდ ხდის სასამართლოს მთელს იურისდიქციას საქართველოს საჩივართან მიმართებით.

ჰასანის საქმეში სასამართლომ გაიზიარა მთავრობის არგუმენტი, რომ „მე-15 მუხლის შესაბამისად ოფიციალური გაცხადებული გადახვევის არარსებობა სასამართლოს არ უშლის ხელს, წინამდებარე საქმეში გაითვალისწინოს კონტექსტი და საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის დებულებები მე-5 მუხლის განმარტებასა და გამოყენებაში.“⁵¹ ამავდროულად, ჰასანის საქმეში სასამართლოს მიერ გამოყენებული მიდგომის განზოგადება არ იქნება მართებული, რადგან სასამართლოს მიერ კონვენციით ნაკისრი ვალდებულებების შესრულებისგან გადახვევის ოფიციალურად გაცხადების მოთხოვნის „გაუქმება“ მიემართება ჰასანის საქმის მკაცრად განსაზღვრულ ფაქტობრივ მოცემულობას, რაც გულისხმობს ექსტრატერიტორიულ საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტში სახელმწიფოს მიერ პირთა ინტერნირებას. შესაბამისად, ყველა სხვა შემთხვევაში მოქმედებს პრეზუმფცია, რომ, ისაევას საქმის შესაბამისად, რელევანტური რჩება ოფიციალური გადახვევის მოთხოვნა, ხოლო ამგვარი გადახვევის არარსებობისას სასამართლო საქმეს განიხილავს „ჩვეულებრივი სამართლებრივი მდგომარეობის ფონზე.“⁵²

თუმცა, აქ თავს იჩენს შემდეგი პრობლემა: ისაევას მიდგომას სასამართლო იყენებს არასაერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტში, ხოლო საქართველო/რუსეთის (II) საქმე ეხება საერთაშორისო კონფლიქტს. აქედან გამომდინარე, არარეალური იქნება მოლოდინი, რომ სასამართლო კვლავ მკაცრად დაეყრდნობა ისაევას მიდგომას და რუსეთ-საქართველოს საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტის განხილვისას არ გაითვალისწინებს ჰუმანიტარულ სამართალს მხოლოდ იმის გამო, რომ სახელმწიფოებმა ოფიციალურად არ განაცხადეს კონვენციიდან გადახვევის შესახებ. თუმცა, ჰუმანიტარული სამართლის როლი ამ შემთხვევაში იქნება კონვენციის მუხლების ფარგლების დადგენა შეიარაღებულ კონფლიქტში და არა მისი *lex specialis* სამართლად ამოქმედება, რაც გამოიწვევს საჩივრის დაუშვებლად ცნობას.

6. კონვენციის კონკრეტული მუხლების განმარტება საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტში ჰუმანიტარული სამართლის მიხედვით: რა მიდგომით განიხილავს სასამართლო საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II) საქმეს?

იმის ფონზე, რომ სასამართლოს მიერ საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II) საქმის განხილვისას ჰუმანიტარული სამართლის გამოყენების ფარგლები დამოკიდებულია კონკრეტულ მოსამართლეებზე, ნაჩვენებია, რომ სასამართლოს აქვს ჰუმანიტარული სამართლის გამოყენების საჭიროება, რათა თავიდან აიცილოს ისეთი ანომალური სიტუაციები, როდესაც კონკრეტული ქმედება არღვევს კონვენციას, მაგრამ კანონიერია ჰუმანიტარული სამარ-

⁵¹ Hassan (სქ. 20) §103.

⁵² Isayeva v. Russia, [2005], ECHR, App no 57950/00, §191.

თლით.⁵³ დასაწყისშივე უნდა აღნიშნოს, რომ კონკრეტული სიტუაციისადმი საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის მოქმედების ფაქტი არ არის ადამიანის უფლებათა სასამართლოების მიერ იურისდიქციის განხორციელებაზე უარის თქმის საფუძველი.⁵⁴ თუმცა, ამავდროულად ბენ ყურადღებას, რომ ჰუმანიტარული სამართლის გამოყენება გამოიწვევს ადამიანის უფლებათა სამართლით გათვალისწინებული დაცვის სტანდარტის შემცირებას.⁵⁵

მოცემულ საქმეში წარმოდგენილი *amicus curiae* ავითარებს პოზიციას, რომ ერთი მხრივ, კონვენციის დარღვევა იარსებებს მაშინ, თუ იარსებებს შეიარაღებული კონფლიქტის სამართლის დარღვევა. მეორე მხრივ, ერთადერთი გამოსაყენებელი სამართალი იქნება კონვენცია, თუმცა კონფლიქტის სიტუაცია შეიძლება რელევანტური იყოს კონტექსტისთვის. შუალედურ შემთხვევებში კი შეიძლება რელევანტური იყოს სამართლის ორივე დარგი.⁵⁶ იმის გათვალისწინებით, რომ ხშირ შემთხვევაში სამართლის ორივე დარგის მოქმედება ემთხვევა ერთმანეთს, ნაკლებად მოსალოდნელია პირდაპირი ნორმატიული კონფლიქტი.⁵⁷ სირთულე წარმოიშობა იმ შემთხვევაში, თუ საუბარია „სტატუსზე დაფუძნებული მოქმედებების“ განხორციელებაზე და აქტიურ საბრძოლო მოქმედებებზე.

შესაბამისად, ავტორის აზრით, სასამართლომ, კონვენციის განსახილველი დებულების სპეციფიკისა და კონკრეტული შემთხვევის ფაქტობრივი გარემოებების გათვალისწინებით, გამოსაყენებელი სამართლის არჩევისთვის, უნდა განავითაროს ზოგადი, თუმცა დიფერენცირებული მიდგომა, რადგან კონვენციასა და ჰუმანიტარულ სამართალს შორის ზოგადი ურთიერთმიმართების დადგენა არ იქნება საკმარისი კონკრეტული შემთხვევების სწორად განხილვისთვის.

საქართველო დავობს რუსეთის მიერ კონვენციისა და დამატებითი ოქმების რამდენიმე მუხლის დარღვევაზე.⁵⁸ წინამდებარე ნაშრომის მიზნებისთვის, ჰუმანიტარული სამართლის კონტექსტში, განსაკუთრებით რელევანტურია (1) სიცოცხლის, (2) თავისუფლებისა და ხელშეუხებლობის, (3) თავისუფალი გადაადგილების და (4) საკუთრების უფლებები, რადგან კონვენციის ამ მუხლებს არ აქვთ ნორმატიული საკმარისობა, რომელიც სრულად გაითვალისწინებდა შეიარაღებული კონფლიქტის ნორმატიულ რეალობას. ამ უფლებების მოქმედების ფარგლები შეიძლება არსებითად შეიცვალოს სასამართლოს მიერ კონვენციის ჰუმანიტარულ სამართალთან ჰარმონიულად განმარტების შედეგად.

⁵³ სასამართლოს მიერ საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II) საქმეში ჰუმანიტარული სამართლის გამოყენების საჭიროების დეტალური ანალიზისთვის იხ., ჯაფარიძე ს., ადამიანის უფლებათა საზედამხებელო ორგანოების მიერ საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის გამოყენების საჭიროება – რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს შეიარაღებული კონფლიქტის მაგალითზე, ადამიანის უფლებათა დაცვა: მიღწევები და გამოწვევები, *კორკელია კ. (რედ.)*, GIZ, თბ., 2012, 190-228.

⁵⁴ *Amicus Curiae Brief Submitted by Professor Françoise Hampson and Professor Noam Lubell of the Human Rights Centre, University of Essex, Georgia v. Russia (II)*, 38263/08, §22 <<http://repository.essex.ac.uk/9689/1/hampson-lubell-georgia-russia-amicus-01062014.pdf>> [30.05.2020].

⁵⁵ *Ulfstein G., Risini I.*, Inter-State Applications under the European Convention on Human Rights: Strengths and Challenges. *EJIL: Talk!*, January 24, 2020, <<https://www.ejiltalk.org/inter-state-applications-under-the-european-convention-on-human-rights-strengths-and-challenges/>> [30.05.2020].

⁵⁶ *Amicus Curiae* (სქ. 54) §22.

⁵⁷ იქვე §§22-23.

⁵⁸ იხ., ზემოთ, თავი 3.

6.1. სიცოცხლის უფლება და „ომის მართლზომიერი მოქმედებებით გამონვეული სიკვდილის შემთხვევები“: რომელ პარადიგმას აირჩევს სასამართლო?

საერთაშორისო სამართალი აღიარებს ინდივიდის წინააღმდეგ ძალის გამოყენების ორ განსხვავებულ პარადიგმას: სამართალდაცვით პარადიგმას, რომელიც მოწესრიგებულია მხოლოდ ადამიანის უფლებათა სამართლით და საომარი მოქმედებების პარადიგმას, რომელსაც აწესრიგებს საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართალი, ადამიანის უფლებათა სამართალთან ერთად.⁵⁹ თუ პირველი მათგანი მოწოდებულია ყველა ადამიანის დაცვისკენ, მეორე მათგანში ძალის გამოყენება/გამოუყენებლობა დამოკიდებულია პირისთვის ჰუმანიტარული სამართალით მინიჭებულ სტატუსზე (კომბატანტი/სამოქალაქო პირი). შესაბამისად, ამ პარადიგმებში სიცოცხლის უფლება დაცულია „განსხვავებული სამართლებრივი კონსტრუქციებით“.⁶⁰

ევროპული კონვენცია არის ერთადერთი გამონაკლისი ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო ხელშეკრულებებიდან, რომელიც, გადახვევის კონტექსტში, პირდაპირ გამოყოფს სიცოცხლის უფლებიდან გადახვევის შესაძლებლობას „ომის“ დროს.⁶¹ კონვენციის მე-15 მუხლი იძლევა მე-2 მუხლიდან გადახვევის საშუალებას „ომის მართლზომიერი მოქმედებებით გამონვეული სიკვდილის შემთხვევებში“. სასამართლოს არასდროს განუმარტავს „ომის მართლზომიერი ქმედებები“, ვინაიდან დღემდე არც ერთ სახელმწიფოს გაუკეთებია გადახვევა მე-2 მუხლიდან. შესაბამისად, ამ გამონაკლისის შინაარსობრივი მხარე გაურკვეველია.⁶² ერთი ვერსიით, კონვენციის შემქმნელებმა განზრახ გაითვალისწინეს ომის დროს მე-2 მუხლიდან გადახვევის შესაძლებლობა, რადგან „სამიზნეების განსაზღვრა სტატუსების მიხედვით ვერ მოერგებოდა მე-2 მუხლის მე-2 პუნქტის ვერცერთ გამონაკლისს.“⁶³ ეს განპირობებული იყო იმ ფაქტით, რომ კონვენციის მე-2 მუხლი განსხვავდება სიცოცხლის უფლების ხელყოფის სხვა საერთაშორისო ხელშეკრულებებით დადგენილი „თვითნებურობის“⁶⁴ აკრძალვის სტანდარტისგან და არ ტოვებს ჰუმანიტარულ სამართალთან ჰარმონიზებული განმარტების საშუა-

⁵⁹ Yeini S. A., The Law Enforcement Paradigm under the Laws of Armed Conflict: Conceptualizing *Yesh Din v. IDF Chief of Staff*. Harvard National Security Journal, Vol. 10, Issue 2, 2019, 469-470.

⁶⁰ დეტალურად იხ., Gaggioli G., Kolb R., A Right to Life in Armed Conflicts? The Contribution of the European Court of Human Rights, Israel Yearbook on Human Rights, Vol. 37, 2007, 127-134.

⁶¹ Oberleitner G. (სქ. 12), 133.

⁶² Schabas W. A., The European Convention on Human Rights: A Commentary, Oxford University Press, 2015, 156. Milanovic M., Extraterritorial Derogations from Human Rights Treaties in Armed Conflict, The Frontiers of Human Rights, Bhuta N. (Ed.), Oxford University Press, 2016, 61. Gowlland-Debbas V., The Right to Life and the Relationship between Human Rights and Humanitarian Law, The Right to Life, Tomuschat C., Lagrange E., Oeter S. (Eds.), Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2010, 129.

⁶³ Milanovic M. (სქ. 62), 62. იხ., ასევე Bethlehem D., When Is an Act of War Lawful?, Early L., Austin A. (Eds.) (სქ. 31) 235.

⁶⁴ „ადამიანის პოლიტიკურ და სამოქალაქო უფლებების შესახებ“ საერთაშორისო პაქტის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტი და „ადამიანის უფლებების შესახებ“ ამერიკული კონვენციის მე-4 მუხლის პირველი პუნქტი იდენტურად განსაზღვრავს, რომ „არავის არ უნდა წაერთვას სიცოცხლე თვითნებურად“ (ხაზგასმა ავტორის). ევროპული კონვენციის მე-2 მუხლი კი ხაზს უსვამს, რომ არავის სიცოცხლე არ უნდა იყოს ხელყოფილი განზრახ და ამასთან ითვალისწინებს ამომწურავ გამონაკლისებს. ეს არის უფრო მკაცრი და ნაკლებად მოქნილი სტანდარტი, ვიდრე „თვითნებურობის“ აკრძალვა.

ლებას.⁶⁵ შესაბამისად, გაკეთდა პირდაპირი მითითება „ომის მართლზომიერ ქმედებებზე“, რაც აადვილებს კონვენციის სტანდარტის მოქმედების ადაპტაციას შეიარაღებულ კონფლიქტებში და სიცოცხლის ხელყოფის მართლზომიერების დადგენას მე-15 მუხლით გათვალისწინებულ ვითარებებში.⁶⁶ საინტერესოა, რამდენად იმსჯელებს სასამართლო ამ გამოწვევის საქართველოს და რუსეთის მიერ კონვენციიდან ოფიციალური გადახვევის არარსებობის პირობებში.⁶⁷

საქართველო ამტკიცებს, რომ რუსეთმა დაარღვია კონვენციის მე-2 მუხლის არსებითი და პროცედურული ვალდებულებები „შეიარაღებული კონფლიქტის და შემდგომი ოკუპაციის განმავლობაში“ 228 სამოქალაქო პირის სიცოცხლის მოსპობითა და 547 სამოქალაქო პირის ჯანმრთელობის დაზიანებით.⁶⁸ წინამდებარე ნაშრომისთვის, საინტერესოა ის გარემოება, რომ საქართველოს მოთხოვნები აქტიური საბრძოლო მოქმედებების განმავლობაში კონვენციის დარღვევის შესახებ ფორმულირებულია ჰუმანიტარული სამართლის ტერმინოლოგიით:

„[...] რუსული ძალების ან/და მათი ბრძანებების მიხედვით მოქმედი სამხრეთ ოსეთისა და აფხაზეთის ფორმირებების მიერ განხორციელებული თავდასხმებისას ერთმანეთისგან არ განუსხვავებიათ კომბატანტები და სამოქალაქო პირები; მოპასუხე მთავრობამ, იმ არეალების განურჩეველი საჭაერო და საარტილერიო დაბომბვებით, რომლებიც არ იყო ლეგიტიმური სამხედრო სამიზნეები და ბრძოლის ისეთი საშუალებების გამოყენებით, როგორცაა ნაღმები და კასეტური ბომბები, ვერ მოახერხა სიფრთხილის საკმარისი ღონისძიებების განხორციელება სამოქალაქო მოსახლეობის დაცვის მიზნით.“⁶⁹

ჩვენთვისა და თურქეთის საქმეების⁷⁰ ანალიზმა აჩვენა, რომ ჰუმანიტარული სამართლის გამოყენებისგან თავშეკავების მიუხედავად, სასამართლო იყენებს ჰუმანიტარული სამართლის ძირითად პრინციპებს და ცდილობს, რომ მაკკანის საქმის სტანდარტზე დაფუძნებული სამართალდაცვითი პარადიგმა მოარგოს ისეთ ოპერაციებს, რომლებიც სცილდება სამართალდაცვით ოპერაციებს და განეკუთვნება შეიარაღებული კონფლიქტის პარადიგმას.⁷¹ აქედან გამომდინარე, სასამართლოს პრაქტიკა არ იძლევა ცალსახა პასუხს კითხვაზე, თუ რა გავლენა აქვს შეიარაღებული კონფლიქტის კონტექსტს მის მიერ კონვენციის მე-2 მუხლის გამოყენებაზე. ადვილად შესამჩნევია, რომ შეიარაღებულ კონფლიქტში სასამართლო მე-2 მუხლს განმარტავს უფრო მოქნილად, თუმცა -არათანმიმდევრულად.⁷² დასაშვებობის გადწყვეტილებაში სასამართლომ აღნიშნა, რომ მე-2 მუხლი უნდა განიმარტოს საერთაშორისო

⁶⁵ Milanovic M. (სქ. 62), 62.

⁶⁶ ჯერ კიდევ 70-იან წლებში აღინიშნა, რომ მე-15 მუხლის მე-2 პუნქტით კონვენციაში „მითითების გზით, ინკორპორირებული იქნა მოკვდინებასთან დაკავშირებული ომის მთელი სამართალი. ომის ეს სამართალი უნდა გაითვალისწინოს ევროპულმა კომისიამ და შესაძლებელია, სასამართლომაც.“ იხ., Draper G. I. A. D., Human Rights and the Law of War, Virginia Journal of International Law, Vol. 12, Issue 3, 1972, 338.

⁶⁷ იხ., ზემოთ, თავი 0.

⁶⁸ Georgia v. Russia (II) (dec.) (სქ. 26) §26.

⁶⁹ იქვე, §27 (ხაზგასმა ავტორის).

⁷⁰ იხ., ზემოთ, სქოლიო 33.

⁷¹ De Koker C. (სქ. 7) 214; Moir L., The European Court of Human Rights and International Humanitarian Law, Kolb, R., Gaggioli G. (eds.), (სქ. 34) 483; Oberleitner G., (სქ. 12) 299. იხ., ასევე McCann and Others v. The United Kingdom [GC], [1995], ECHR, App no 18984/91.

⁷² Hampson F. J., (სქ. 31) 193-195.

ჰუმანიტარული სამართლის წესების ქრილში და მასთან ჰარმონიაში. ეს მიდგომა განპირობებულია ორი წლით ადრე ვარნავას საქმეში გამოტანილი გადაწყვეტილებით.⁷³ ვარნავას საქმეში, არსებობის ისტორიაში პირველად, სასამართლომ მიუთითა ჰუმანიტარულ სამართალზე, რაც შეფასდა „გარდამტეხ მომენტად“ იმ გაგებით, რომ სასამართლო პირველად ეცადა კონვენციითა და ჰუმანიტარული სამართლით დადგენილი სტანდარტების ჰარმონიზაციას.⁷⁴ ამასთან, სასამართლომ ჰუმანიტარული სამართალი არ მიიჩნია *lex specialis* და გამოიყენა მხოლოდ სისტემური განმარტების ფარგლებში,⁷⁵ რომლითაც გავლენა მოახდინა შეიარაღებულ კონფლიქტში კონვენციის იმ ნორმების გამოყენებაზე, რომლებსაც, თავდაპირველი ჩანაფიქრით, უნდა ემოქმედათ მხოლოდ მშვიდობიანობის დროს.⁷⁶

ამასთან, სასამართლომ ცალკე გამოყო *საერთაშორისო კონფლიქტის ზონაში* არსებული სიტუაციები და ხელშემკვრელ სახელმწიფოებს დააკისრა იმ პირთა სიცოცხლის დაცვის ვალდებულება, რომლებიც „არ, ან აღარ არიან ჩართულნი საომარ მოქმედებებში (ხაზგასმა ავტორის).“⁷⁷ მიუხედავად ასეთი განმარტებისა, სასამართლო არ იძლევა ზუსტ პასუხს, თუ როგორ მიდგომას აირჩევს, რადგან ეს განმარტება ძირითადად შეეხება მე-2 მუხლის პროცედურულ ვალდებულებებს და არაფერს ამბობს, თუ რა გავლენა შეიძლება ჰქონდეს *საერთაშორისო კონფლიქტის ზონის* მოქმედებას მე-2 მუხლის არსებით ნაწილზე.

ასევე, ნიშანდობლივია, რომ ამ გადაწყვეტილების გამოტანის დროისთვის არ არსებობდა გადაწყვეტილება ჰასანის საქმეზე, რომელიც მიიჩნევა პირველ შემთხვევად, როდესაც, არა მარტო ევროპულმა სასამართლომ, არამედ, ზოგადად, საერთაშორისო სასამართლომ განავითარა „საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის კონტექსტში საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლისა და ადამიანის უფლებების ურთიერთქმედების დეტალური მოდელი და გამოიყენა კონკრეტულ საქმეში“.⁷⁸ ზოგიერთი ავტორი ავითარებს შეხედულებას, რომ საქართველო/რუსეთის საქმეში მე-2 მუხლთან მიმართებით რელევანტურია ჰასანის მეთოდოლოგიური მიდგომა, რაც გულისხმობს, რომ კონვენციის მე-2 მუხლის იმგვარი მეთოდით განმარტებას, როგორც სასამართლომ განმარტა მე-5 მუხლი ჰასანში.⁷⁹ მიუხედავად ასეთი შეხედულების ლოგიკურობისა, უნდა აღინიშნოს, რომ არაგონივრული იქნებოდა სასამართლოს მიერ ჰასანის საქმეში კონკრეტული მუხლის შესახებ განვითარებული ლოგიკის გავრცელება საქართველოს მთლიან საჩივარზე, რადგან საჩივრის დაუშვებლად ცნობა *ratione materiae* შეუსაბამობის საფუძვლით, როგორც ამას ითხოვს რუსეთი, არ ყოფილა ჰასანის განხილვის საგანი.

ასევე, მიუხედავად იმისა, რომ ვარნავას საქმეში სასამართლომ მხარი დაუჭირა კონვენციის მე-2 მუხლის ჰარმონიულ განმარტებას ჰუმანიტარული სამართლის მიხედვით,⁸⁰ ეს ვერ

⁷³ Varnava (სქ. 41).

⁷⁴ Uriarte J. A., (სქ. 13) 208.

⁷⁵ Borelli S., The (Mis)-Use of General Principles of Law: *Lex Specialis* and the Relationship between International Human Rights Law and the Laws of Armed Conflict, General Principles of Law - The Role of the Judiciary, *Pineschi L. (Ed.)*, Springer, Cham, 2015, 281.

⁷⁶ De Koker C. (სქ. 7) 209.

⁷⁷ Georgia v. Russia (II) (dec.) (სქ. 26) §72.

⁷⁸ Ovey C., The Right to Life in Situations of Armed Conflict, *Early L., Austin A. (Eds.)* (სქ. 31) 269.

⁷⁹ Bethlehem D., (სქ. 63) 239-240.

⁸⁰ სასამართლოს ზოგიერთი მოსამართლე მიუთითებს, რომ ვარნავას მიდგომა თანაბრად ვრცელდება კონვენციის ყველაზე დებულებაზე. იხ., Dissenting Opinion of Judge Pinto De Albuquerque, *Sargsyan v. Azerbaijan* [GC], [2015], ECHR, App no 40167/06, 120, n. 25.

ჩათვლება სასამართლოს ზოგად პოზიციად კონვენციის მე-2 მუხლის შეიარაღებულ კონფლიქტში მოქმედების შესახებ. თუმცა, საქართველო/რუსეთის საქმის ფარგლებში სასამართლოს შეუძლია, რომ განავითაროს პრაქტიკული მიდგომა, თუ როგორ მოქმედებს კონვენციის მე-2 მუხლი საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტში. გარდა ამისა, საინტერესოა, თუ რამდენად შეცვლის სასამართლო ბანკოვიჩის ლოგიკას, რომელშიც არ გამოიყენა საერთაშორისო კონფლიქტის სამართალი იმის გამო, რომ ნატოს მიერ განხორციელებული საჰაერო ოპერაციები არასაკმარისი აღმოჩნდა ყოფილი იუგოსლავიის ტერიტორიის კონვენციის „სამართლებრივ სივრცეში“ მოქცევისთვის და საჩივარი გამოცხადდა დაუშვებლად.⁸¹ რადგან რუსეთის ქმედებების ძირითადად ეფუძნებოდა სახმელეთო ოპერაციებს, რომელთა შედეგად რუსეთი „ღრმად შეიჭრა საქართველოში“, ⁸² არსებობს გონივრული საფუძველი, რომ, ბანკოვიჩისგან განსხვავებით, სასამართლო გაითვალისწინებს ჰუმანიტარული სამართალს.⁸³

6.2. დაკავება და ინტერნირება: სასამართლო ჰასანის მემკვიდრეობის პირისპირ

კონვენციის მე-5 მუხლის დარღვევის კონტექსტში, საქართველო ამტკიცებს, რომ „რუსულმა შეიარაღებულმა ძალებმა ან/და მათი კონტროლის ქვეშ მოქმედმა სეპარატისტულმა ფორმირებებმა უკანონოდ დაატყვევეს დაახლოებით 160 სამოქალაქო პირი, მათ შორის 40 ქალი და ზოგიერთი მათგანი დაკავებული ჰყავდათ თხუთმეტ დღემდე.“⁸⁴ საქართველო მიუთითებს, რომ ასეთი დაკავებები „იყო აშკარად უკანონო იმდენად, რამდენადაც დაკავებულები, რომელთა უმეტესობა იყო მოხუცები და ქალები, არც ერთ შემთხვევაში არ უქმნიდნენ საფრთხეს უსაფრთხოებას“⁸⁵ (ხაზგასმა ავტორის).

ამ ნაწილში საინტერესოა, რომ დაკავების უკანონობის მტკიცების დრო საქართველო ყურადღებას ამახვილებს შემდეგ გარემოებაზე - დაკავებულები „არ უქმნიდნენ საფრთხეს უსაფრთხოებას“, რაც პირდაპირ მიანიშნებს ინტერნირების სტანდარტზე. ჟენევის მეოთხე კონვენციის 42-ე მუხლის პირველი პუნქტის მიხედვით, სამოქალაქო პირის ინტერნირება შეიარაღებულ კონფლიქტის მხარის ტერიტორიაზე ნებადართულია „მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ეს აბსოლუტურად აუცილებელია დამკავებელი სახელმწიფოს უსაფრთხოების გამო“ (ხაზგასმა ავტორის), ხოლო 78-ე მუხლის პირველი პუნქტი ითვალისწინებს ოკუპირებულ ტერიტორიაზე პირის ინტერნირებას, მხოლოდ მაშინ, როდესაც „ოკუპანტი ხელისუფლება მას აუცილებლად ჩათვლის, უსაფრთხოების იმპერატიული მოსაზრებების საფუძველზე“ (ხაზ-

⁸¹ ბანკოვიჩის საქმის ფაქტობრივი გარემოებები სასამართლოს აძლევდა ჰუმანიტარული სამართლის გამოყენების საშუალებას საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტში. თუმცა, საჩივარი გამოცხადდა დაუშვებლად. მიუთითებენ, რომ ამ შემთხვევაში ძნელია იმის თქმა, მოსამართლეებმა განზრახ შეიკავეს თუ არა თავი ჰუმანიტარული სამართლის გამოყენებისგან, რადგან მათ არ მიეცათ არსებით მხარეზე მსჯელობის საშუალება. იხ., *De Koker C.* (სქ. 7), 207.

⁸² *Georgia v. Russia (II)* (dec.) (სქ. 26) §19.

⁸³ *Margalit A.*, Recent Trends in the Application of Human Rights and Humanitarian Law: Are States Losing Patience?, *Journal of International Humanitarian Legal Studies*, Vol. 7, 2016, 161-162.

⁸⁴ *Georgia v. Russia (II)* (dec.) (სქ. 26) §30.

⁸⁵ იქვე.

გასმა ავტორის). ორივე შემთხვევაში სამოქალაქო პირის მოქმედება საზიანო უნდა იყოს საზოგადოებრივი უსაფრთხოებისთვის.⁸⁶

სასამართლოს, როგორც ადამიანის უფლებათა მექანიზმის, პერსპექტივიდან გამომდინარე, ლოგიკური იქნება ორსაფეხურიანი მიდგომის გამოყენება: თავდაპირველად დაკავების კანონიერება უნდა შეფასდეს კონვენციის მიხედვით, ხოლო შემდგომ ეტაპზე საჭირო იქნება კონკრეტული შემთხვევების განხილვა კონვენციისა და ჰუმანიტარული სამართლის ერთობლივი და „კონტექსტუალური ანალიზით“.⁸⁷ თუმცა, საქართველოს მიერ ინტერნირების სტანდარტის გამოყენება არ გულისხმობს, რომ საქართველო *lex specialis* ფორმით იყენებს ჰუმანიტარულ სამართალს. ლოგიკა მდგომარეობს იმაში, რომ საქართველო ავითარებს კონვენციის მე-5 მუხლის დარღვევის ალტერნატიულ არგუმენტაციას.

კერძოდ, კონვენციის მე-5 მუხლი არ იცნობს შეიარაღებული კონფლიქტის დროს პირის დაკავებას უსაფრთხოების აბსოლუტური აუცილებლობის ან/და უსაფრთხოების იმპერატიული მოსაზრებებით, რაც იწვევს ინტერნირების უფლებამოსილების კონვენციის მე-5 მუხლთან *a priori* არათავსებადობას.⁸⁸ ევროპული კონვენციის მე-5 მუხლისთვის ინტერნირება განიხილება ერთგვარ „ანათემად“.⁸⁹ აქედან გამომდინარე, თუ სასამართლო საქართველოს არგუმენტს განიხილავს მხოლოდ კონვენციის ფარგლებში, დაადგენს დარღვევას. თუ სასამართლო კვლავ აირჩევს ჰასანის მიდგომას და ეცდება მე-5 მუხლის შეიარაღებულ კონფლიქტთან ადაპტაციას, თავის დაზღვევის მიზნით, საქართველო დაკავების უკანონობას, ალტერნატიული არგუმენტის სახით, ამტკიცებს ჰუმანიტარული სამართლის მიხედვით. ჰასანში სასამართლომ განაცხადა, რომ ინტერნირების მიზნით დაკავება, თავის მხრივ, უნდა იყოს მართლზომიერი, ე. ი. „საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლით თავისუფლების აღკვეთა უნდა იყოს „კანონიერი“, რათა თავიდან იქნას აცილებული მე-5(1) პუნქტის დარღვევა.“⁹⁰ აქედან გამომდინარე, თუ სასამართლო დაადგენს, რომ მე-5 მუხლი უნდა განიმარტოს ინტერნირების სამართლის მიხედვით, მას მოუწევს იმის შეფასება, რამდენად იყო თითოეული დაკავებული საფრთხის მატარებელი. სწორედ ამ მიზნით იყენებს საქართველო ჰუმანიტარული სამართლის ფორმულირებას.

⁸⁶ შეად., *Serdar Mohammed v Ministry of Defence* [2017] UKSC 2, §58. გაერთიანებული სამეფოს უზენაესი სასამართლოს აზრით, ჟენევის მეოთხე კონვენციის 42-ე და 78-ე მუხლების შორის არსებული ფორმულირებების სხვაობა ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ ოკუპირებულ ტერიტორიაზე პირის ინტერნირება შეიძლება საჭირო იყოს თავად ინტერნირებულის უსაფრთხოებისთვის. თავად აუცილებლობის ტესტებს შორის კი არ არსებობს არსებითი განსხვავება.

⁸⁷ *Amicus Curiae* (სქ. 54) §30.

⁸⁸ *Favuzza F.*, ‘It was the Best of Times, it was the Worst of Times’: A Tale of Detention in Time of Emergency, *De Hert P., et al. (Eds.)* (სქ. 7) 171.

⁸⁹ *Shany Y.*, A Human Rights Perspective to Global Battlefield Detention: Time to Reconsider Indefinite Detention. *International Law Studies*, Vol. 93, 2017, 128.

⁹⁰ *Hassan* (სქ. 20) §105.

6.3. სამოქალაქო მოსახლეობის გადაადგილების თავისუფლება შეიარაღებულ კონფლიქტში

კონვენციის მე-4 დამატებითი ოქმის მე-2 მუხლის (თავისუფალი გადაადგილება) დარღვევის საჩვენებლად, საქართველო ყურადღება ამახვილებს, რომ რუსეთის ფედერაციამ ან/და მისი კონტროლის ქვეშ მოქმედმა სეპარატისტულმა ძალებმა დაანესეს უკანონო შეზღუდვები სამოქალაქო პირების გადაადგილების თავისუფლებაზე და საცხოვრებლის თავისუფლად არჩევის უფლებაზე „შეიარაღებული კონფლიქტის და შემდგომი ოკუპაციის განმავლობაში,“ რაც გამოიხატა ცხინვალის რეგიონის და აფხაზეთის საოკუპაციო ხაზების მიმდებარედ მოქალაქეთა გადაადგილებაზე ფართომასშტაბიანი შეზღუდვების დაწესების პოლიტიკაში, კონკრეტულად კი კონფლიქტის შედეგად 23,000 სამოქალაქო პირის (დევილები) მიერ საცხოვრებელი ადგილის იძულებით დატოვებაში და უკან დაბრუნების შეუძლებლობაში.⁹¹

მე-4 დამატებითი ოქმის მე-2 მუხლის პირველი პუნქტის მიხედვით, „ყველას, ვინც კანონიერად იმყოფება სახელმწიფოს ტერიტორიაზე, აქვს უფლება ამ ტერიტორიის ფარგლებში თავისუფალი მიმოსვლისა და საცხოვრებელი ადგილის არჩევის თავისუფლებისა.“ მიუხედავად იმისა, რომ ცხინვალის რეგიონი და აფხაზეთი ოკუპირებულია რუსეთის მიერ, ეს ტერიტორიები კვლავ რჩება საქართველოს საერთაშორისოდ აღიარებულ საზღვრებში. შესაბამისად, დევილების უფლება, დაბრუნდნენ ოკუპირებულ ტერიტორიებზე და თავისუფლად აირჩიონ საცხოვრებელი ადგილი, კვლავ ექცევა მე-4 დამატებითი ოქმის მე-2 მუხლის პირველი პუნქტის მოქმედების ფარგლებში.

ეს მუხლი, რომელიც უზრუნველყოფს მიმოსვლის თავისუფლებას, დაკავშირებულია კონვენციის მე-5 მუხლით განმტკიცებულ თავისუფლებისა და პირადი ხელშეუხებლობის უფლებასთან. თუმცა, მათ შორის არსებობს განსხვავებაც. სასამართლოს განმარტებით, პირველი მათგანი იცავს „პირის ფიზიკურ თავისუფლებას“, ხოლო მეორე მათგანი მოიცავს „მიმოსვლის თავისუფლებაზე დაწესებულ შეზღუდვებს“. ⁹² ამ დებულებებს შორის განსხვავება მდგომარეობს „გამოყენებული ზომის ხარისხსა ან ინტენსივობაში და არა მის ხასიათში ან არსში“. ⁹³ მათი გამოიყენა ხშირად რთულია, დამოკიდებულია სუბიექტურ შეხედულებაზე და გათვალისწინებული უნდა იყოს ისეთი ფაქტორები, როგორცაა გამოყენებული ღონისძიების სახე, ხანგრძლივობა, შედეგები და ღონისძიების განხორციელების ფორმა. ⁹⁴ მოცემულ საქმეში, მოსახლეობის ფართომასშტაბიანი გადაადგილების ფაქტის და გამოყენებული ღონისძიების სახის, ხანგრძლივობის, შედეგების და ღონისძიების განხორციელების ფორმის გამო, სავარაუდოა, რომ სასამართლო გამოიყენებს მე-4 დამატებითი ოქმის მე-2 მუხლს და არა კონვენციის მე-5 მუხლს.

ჰუმანიტარული სამართალი იცავს სამოქალაქო მოსახლეობას საცხოვრებელი ადგილიდან გადაადგილებისგან ორივე სახის შეიარაღებულ კონფლიქტში მანამ, სანამ რისკი არ შეექმნება თავად მოსახლების უსაფრთხოებას ან ამის აუცილებლობა არ შეიქმნება იმპერატიული

⁹¹ *Georgia v. Russia (II)* (dec.) (სქ. 26) §§36-37.

⁹² *Villa v. Italy*, [2010], ECHR, App no 19675/06, §41.

⁹³ იქვე.

⁹⁴ *Guzzardi v. Italy*, 6 November 1980, Series A no. 39, §92.

სამხედრო მიზეზებით (ევაკუაციის გამონაკლისი).⁹⁵ საერთაშორისო კონფლიქტში ასეთი დაცვა უზრუნველყოფილია ოკუპირებულ ტერიტორიებზე მცხოვრები პირებისთვის.⁹⁶ ამასთან, ნიშანდობლივია, რომ ჰუმანიტარული სამართალი არაპირდაპირ განამტკიცებს დევნილების მიერ საკუთარ საცხოვრებელ ადგილზე დაბრუნების უფლებას, როგორც კი აღარ იარსებებს მათი გადაადგილების განმაპირობებელი გარემოებები.⁹⁷

მიუხედავად იმისა, რომ კონვენციით განმტკიცებული მიმოსვლის თავისუფლება არ არის აბსოლუტური და ექვემდებარება შეზღუდვას,⁹⁸ შეზღუდვის კრიტერიუმების მოქმედება გათვლილია მშვიდობიან პერიოდზე. შესაბამისად, ამ უფლების კონტექსტშიც მოსალოდნელია, რომ სასამართლოს მოუწევს ჰუმანიტარული სამართლის სტანდარტების გათვალისწინება ან/და ამ უფლების ადაპტაცია ჰუმანიტარული სამართლის სტანდარტებთან.

აქედან გამომდინარე, რადგან საქართველო ამტკიცებს მე-4 დამატებითი ოქმის მე-2 მუხლის დარღვევას „შეიარაღებული კონფლიქტის და შემდგომი ოკუპაციის განმავლობაში,“ სასამართლოს მოუწევს ამ მუხლის საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის წესების მიხედვით განმარტება, რათა სრულად გაითვალისწინოს შეიარაღებული კონფლიქტის რეალობა და დაადგინოს შესაბამისი სტანდარტი.

6.4. ქონების განადგურება შეიარაღებულ კონფლიქტში: სასამართლოს მიერ ჰუმანიტარული სამართლის გათვალისწინების საჭიროება

საქართველოს ამტკიცებს, რომ რუსეთის ან/და მისი კონტროლის ქვეშ მოქმედმა სეპარატისტულმა ძალებმა დაარღვიეს კონვენციის მე-8 და კონვენციის პირველი ოქმის პირველი მუხლები, რადგან მათ სისტემატურად გაძარცვეს, გადანვეს და დააზიანეს სამოქალაქო მოსახლეობის საცხოვრებელი სახლები, საცხოვრებელი ადგილებიდან განდევნეს მაცხოვრებლები და დღემდე არ აძლევენ უკან დაბრუნების საშუალებას.⁹⁹

ქონების განადგურება და მოსახლეობის იძულებითი გადაადგილება, სამწუხაროდ, არის შეიარაღებული კონფლიქტის თანმდევი და განუყოფელი მოვლენა. ამ კუთხით, ერთმანეთისგან უნდა განვასხვავოთ ორი სიტუაცია: ქონების განადგურება ოკუპაციის დროს და ქონების

⁹⁵ GCIV, მუხლი 49; API, მუხლი 85(4)(ა); APII, მუხლი. იხ., ასევე API, მუხლები 51(7) და 78(1) და APII, მუხლი 4(3)(ე).

⁹⁶ GCIV, მუხლი 49: „აკრძალულია ნებისმიერი მოტივით განპირობებული დაცვის ქვეშ მყოფი პირების ინდივიდუალური ან მასობრივი იძულებითი გადაადგილება ან დეპორტირება ოკუპირებული ქვეყნიდან ოკუპანტი სახელმწიფოს ან ნებისმიერი სხვა ოკუპირებული თუ არაოკუპირებული ქვეყნის ტერიტორიაზე“.

⁹⁷ იქვე. იხ., ასევე, Sargsyan (სქ. 80), §232.

⁹⁸ ამავე მუხლის მე-3 პუნქტი: „დაუშვებელია ამ უფლებათა განხორციელებაზე რაიმე შეზღუდვის დანება, გარდა ისეთი შემთხვევისა, როდესაც ასეთი ჩარევა ხორციელდება კანონის შესაბამისად და აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში ეროვნული უშიშროების ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ინტერესებისათვის, საზოგადოებრივი წესრიგის შესანარჩუნებლად, დანაშაულის თავიდან ასაცილებლად, ჯანმრთელობის ან მორალის თუ სხვათა უფლებათა და თავისუფლებათა დასაცავად“.

⁹⁹ Georgia v. Russia (II) (dec.) (სქ. 26) §§31-33.

განადგურება აქტიური საბრძოლო მოქმედებების დროს, რადგან თითოეულ სიტუაციაში იცვლება ფაქტების შეფასების სამართლებრივი პრინციპები.¹⁰⁰

სასამართლოს აქვს გარკვეული პრაქტიკა შეიარაღებულ კონფლიქტში ქონების განადგურების შესახებ, რომელშიც ადგენს კონვენციის მე-8 ან/და კონვენციის პირველი ოქმის პირველი მუხლების დარღვევას.¹⁰¹ თუმცა, ასეთი პრაქტიკა შეზღუდულია მხოლოდ არასაერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტის საქმეებით, რომლის ფარგლებში სასამართლოს არ უმსჯელია ჰუმანიტარული სამართლის წესებზე.

გამოწვევა მდგომარეობს იმ ფაქტში, რომ სასამართლოს არასდროს განუხილავს საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტში აქტიური საბრძოლო მოქმედებების შედეგად ქონების განადგურების კანონიერება არსებითი კუთხით.¹⁰² აქტიური საბრძოლო მოქმედებებისას ქონების განადგურების სამართლებრივი შეფასება ზრდის ჰუმანიტარული სამართლის რელევანტურობას, რადგან სწორედ ჰუმანიტარული სამართლით ფასდება სამოქალაქო ობიექტების განადგურების კანონიერება განადგურებული სამიზნის ბუნებაზე,¹⁰³ სიფრთხილის ღონისძიებებზე,¹⁰⁴ განურჩეველ თავდასხმებზე და თანმდევ ზიანზე¹⁰⁵ მსჯელობით, ხოლო კონვენცია არ იცნობს ამ სამართლებრივ კატეგორიებს. საკუთრების უფლება განიხილება იმ „პარადიგმულ მაგალითად“, როდესაც სასამართლოს მიერ აქტიურ საბრძოლო მოქმედებებში საკუთრების უფლების დარღვევაზე სწორი მსჯელობა შეუძლებელია მხოლოდ კონვენციით.¹⁰⁶ ამის მთავარია მიზეზია ის, რომ ასეთი სამართლებრივი შეფასება დამოკიდებულია

¹⁰⁰ Gioia A., *The Role of the European Court of Human Rights in Monitoring Compliance with Humanitarian Law in Armed Conflict*, *International Humanitarian Law and International Human Rights Law*, Ben-Naftali O. (Ed.), Oxford University Press, 2011, 242-245.

¹⁰¹ იხ., მაგ., *Akdivar and Others v. Turkey*, 16 September 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-IV; *Ahmet Ozkan and Others v Turkey*, [2004], ECHR, App no 21689/93; *Isayeva, Yusupova, and Bazayeva v. Russia*, [2005], ECHR, App nos 57947/00, 57948/00, and 57949/00.

¹⁰² უნდა აღინიშნოს, რომ 2018 წლის 13 დეკემბერს სასამართლომ მიიღო განჩინებები 2008 წლის კონფლიქტთან დაკავშირებულ 3 საქმეზე - „ჯიოევა და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ“; „კუდუხოვა საქართველოს წინააღმდეგ“; „ნანიევა და ბაგაევი საქართველოს წინააღმდეგ“. საქმეები ეხებოდა ცხინვალის რეგიონში მცხოვრები მოქალაქეების საჩივრებს 2008 წლის კონფლიქტის დროს ქართული მხარის მოქმედებების მიერ მათი სიცოცხლისთვის საფრთხის შექმნას და მათი ქონების დაზიანებას ან განადგურებას. თუმცა, სასამართლომ იმსჯელა მხოლოდ მტკიცებულების საკითხებზე, არ განუხილავს აქტიური საბრძოლო მოქმედებების დროს ქონების განადგურების სამართლებრივი სტანდარტი და საერთოდ არ გააკეთა მითითება საერთაშორისო ჰუმანიტარულ სამართალზე. იხ., *Dzhioyeva v. Georgia* (dec.) [2018], ECHR, App nos. 24964/09, 20548/09, 22469/09; *Naniyeva and Bagayev v. Georgia* (dec.), [2018], ECHR, App nos. 2256/09, 2260/09; *Kudukhova and Kudukhova v. Georgia* (dec.), [2018], ECHR, App nos. 8274/09, 8275/09.

¹⁰³ სამოქალაქო ყველა ობიექტი, რომელიც არ არის სამხედრო ობიექტი. სამხედრო ობიექტი, რომელსაც თავისი ხასიათის, განლაგების, დანიშნულების ან გამოყენების თვალსაზრისით ეფექტური წვლილი შეაქვს საომარ მოქმედებებში და რომლის სრული ან ნაწილობრივი განადგურება, დაკავება ან ნეიტრალიზება მოცემულ გარემოებებში საომარ უპირატესობას იძლევა (API, მუხლი 52).

¹⁰⁴ საომარი მოქმედებების წარმოებისას მხარეებმა მუდმივად უნდა იზრუნონ სამოქალაქო მოსახლეობის, სამოქალაქო პირებისა და ობიექტების დასაცავად (API, მუხლი 57(1)).

¹⁰⁵ აკრძალულია განურჩეველი ხასიათის თავდასხმა, ანუ ისეთი თავდასხმა, რომლის შედეგადაც სავარაუდოა მსხვერპლი სამოქალაქო მოსახლეობაში, სამოქალაქო პირთა დაშავება ან სამოქალაქო ობიექტების დაზიანება ან ორივე ერთად, რაც აღემატება მოსალოდნელ კონკრეტულ და უშუალო სამხედრო უპირატესობას (API, მუხლი 51).

¹⁰⁶ *Molango M. M.*, *The Right of Property in Situations of Armed Conflict: The Application of IHL Principles by the European Court of Human Rights*, *ILSP Law Journal*, 2008, 37-38.

თავდასხმის სამიზნე ქონების სტატუსის დადგენაზე და პროპორციულობის პრინციპის ჰუმანიტარული სამართლის მიხედვით გააზრებაზე, რისგანაც სასამართლო ხშირად იკავებს თავს.¹⁰⁷

შესაბამისად, აქტიურ საბრძოლო მოქმედებებში კონვენციის მე-8 და კონვენციის პირველი ოქმის პირველი მუხლების განმარტებისას სასამართლო აღმოჩნდება ჰუმანიტარული სამართლის გათვალისწინების საჭიროების წინაშე, რადგან მხოლოდ კონვენციის დებულებები არასაკმარისი იქნება აქტიურ საბრძოლო მოქმედებებში სამოქალაქო და სამხედრო ობიექტების გამიჯვნისთვის და თანმდევი ზიანის მართლზომიერების შეფასებისთვის.

სასამართლოს აქამდეც განუხილავს საერთაშორისო თუ შიდა შეიარაღებული კონფლიქტის შედეგად გადაადგილებულ პირთა საკუთრებისა და საცხოვრებლის უფლებასთან დაკავშირებული საქმეები. ეს საკითხები წარმოიშვა ჩრდილოეთ კვიპროსის ოკუპაციის კონტექსტში, თურქეთსა და რუსეთში უშიშროების ძალების მოქმედებებთან და სხვა კონფლიქტებთან მიმართებით.¹⁰⁸ კვიპროსი/თურქეთის საქმეში რომელშიც კომისიამ არ მიუთითა ჰუმანიტარულ სამართალზე, ერთ-ერთმა წევრმა აღნიშნა, რომ არსებობდა გამოსაყენებელი ჰუმანიტარული სამართლის წესები, რომელთა გამოყენების შემთხვევაშიც ასევე დადგინდებოდა კონვენციის დარღვევა.¹⁰⁹

სიტუაცია მეტ-ნაკლებად შეიცვალა დიდი პალატის მიერ 2015 წელს განხილულ *ჩირაგოვის და სარგსიანის* საქმეებში,¹¹⁰ რომლებშიც სასამართლომ პირველად იმსჯელა იმ ათასობით ადამიანის უფლებებზე, რომლებიც იძულებულნი გახდნენ, მიეტოვებინათ საცხოვრებელი ადგილები და ქონება სომხეთსა და აზერბაიჯანს შორის მთიან ყარაბაღთან დაკავშირებული კონფლიქტის გამო. ამ საქმეებმა კიდევ ერთხელ წამოჭრა კონვენციისა და ჰუმანიტარული სამართლის ერთმანეთთან თავსებადობის საკითხი, რომელზე მსჯელობაც მოსამართლეთა უმრავლესობამ თავიდან აიცილა.¹¹¹ თუმცა, ამ საქმეებში სასამართლომ, გამოსაყენებელი საერთაშორისო სამართლის კონტექსტში, განმარტა რელევანტური ჰუმანიტარული სამართალი, კერძოდ კი, ჟენევის მეოთხე კონვენციის 49-ე მუხლი:

„ჟენევის მეოთხე კონვენციის 49-ე მუხლი მოქმედებს ოკუპირებულ ტერიტორიაზე, ვინაიდან არ არსებობს სპეციალური ნორმები კონფლიქტის მონაწილე მხარის ტერიტორიაზე იძულებით გადაადგილებასთან დაკავშირებით. მიუხედავად ამისა, გადაადგილებული პირის უფლება - „ნებაყოფლობით უსაფრთხოდ დაუბრუნდეს საკუთარ სახლს ან ჩვეულ საცხოვრისს, როგორც კი მისი გადაადგილების საფუძველი აღმოიფხვრება“ - მიიჩნევა საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის ნორმად, რომლის მოქმედებაც ვრცელდება ნებისმიერ ტერიტორიაზე.“¹¹²

¹⁰⁷ *Molango M. M.*, The Right of Property in Situations of Armed Conflict: The Application of IHL Principles by the European Court of Human Rights, *ILSP Law Journal*, 2008, 37-38.

¹⁰⁸ იხ., მაგ., *Cyprus v. Turkey*, Commission Report (1976); *Kerimova and Others v. Russia*, [2011], ECHR, App nos 17170/04, et al.; *Doğan and Others v. Turkey*, [2004], ECHR, App nos. 8803/02 et al.

¹⁰⁹ *Cyprus v. Turkey*, Commission Report (1983), Separate Opinion by Mr. G. Tenekides.

¹¹⁰ *Sargsyan v. Azerbaijan* [GC], [2015], ECHR, App no 40167/06; *Chiragov and Others v. Armenia* [GC], [2015], ECHR, App no 13216/05.

¹¹¹ Dissenting Opinion of Judge Pinto De Albuquerque, *Sargsyan* (სქ. 110) 108-109.

¹¹² *Sargsyan* (სქ. 110) §95; *Chiragov* (სქ. 110) §97 (სასამართლოს მიერ გამოყენებული წყაროები გამოტოვებულია).

სასამართლოს მიერ მეოთხე კონვენციის 49-ე მუხლის განმარტება პროგრესულია, რადგან ამ მუხლის ტერიტორიული მოქმედება შეზღუდულია მხოლოდ ოკუპირებული ტერიტორიით. შესაბამისად, სასამართლოს აღმოჩნდა გამბედავი და გააფართოვა ამ ნორმის მოქმედება ნებისმიერ ტერიტორიაზე საერთაშორისო ჩვეულებით სამართალზე მითითებით. სასამართლომ ეს მიგნება განავრცო *სარგსიანის* საქმეში პირველი ოქმის პირველი მუხლზე მსჯელობისას, რომელშიც მთავრობა აცხადებდა, რომ გულისტანში შესვლის აკრძალვა სამოქალაქო პირებისათვის გამართლებული იყო სოფელში და მის ირგვლივ არსებული სახიფათო ვითარებით. ამ არგუმენტის გასამყარებლად, სხვა ვალდებულებებთან ერთად, მთავრობამ მოიხმო საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართალით დაკისრებული ვალდებულებებიც, თუმცა, არ წარმოუდგენია დეტალური არგუმენტი იმის გასამყარებლად, რომ გულისტანში სამოქალაქო პირებისათვის შესვლაზე აკრძალვა ეფუძნებოდა საერთაშორისო ჰუმანიტარულ სამართალს.¹¹³ სასამართლომ მიუთითა, რომ:

„საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართალი მოიცავს წესებს ოკუპირებული ტერიტორიიდან იძულებითი გაუჩინარების შესახებ, მაგრამ პირდაპირ არ ეხება იძულებით გადაადგილებულ პირთა წვდომას სახლებსა თუ სხვა ქონებაზე. ჟენევის მეოთხე კონვენციის 49-ე მუხლი კრძალავს ინდივიდუალურ თუ მასობრივ იძულებით ტრანსფერს ან დეპორტაციას ოკუპირებულ ტერიტორიაზე და მის გარეთ, და უშვებს ევაკუაციას კონკრეტულ ტერიტორიაზე მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი ამას ითხოვს მოსახლეობის უსაფრთხოება ან იმპერატიული სამხედრო საჭიროება. ასეთ შემთხვევებში, გადაადგილებულ პირებს აქვთ უფლება დაბრუნდნენ, როგორც კი ტერიტორიაზე შეწყდება სამხედრო მოქმედებები.“¹¹⁴

თუმცა, სასამართლომ ეს წესი ვერ გამოიყენა განსახილველ საქმეზე, რადგან განმარტა, რომ ეს წესები „ვრცელდება მხოლოდ ოკუპირებულ ტერიტორიებზე, მაშინ როდესაც გულისტანი მდებარეობს მოპასუხე მთავრობის საერთაშორისოდ აღიარებულ ტერიტორიაზე.“¹¹⁵ ამის ნაცვლად, სასამართლომ მნიშვნელოვნად ჩათვალა გადაადგილებულ პირთა საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართალით განმტკიცებული უფლება, ნებაყოფლობით დაბრუნდნენ სახლებსა თუ საცხოვრებელ ადგილებში რაც შეიძლება მალე მას შემდეგ, რაც შეწყდება გადაადგილების გამომწვევი მიზეზების არსებობა. სასამართლომ აღნიშნა, რომ:

„მოცემული წესი [ჟენევის მეოთხე კონვენციის 49-ე მუხლი] არის საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ჩვეულებითი ნორმა და გამოიყენება ყველა ტერიტორიაზე, მიუხედავად იმისა „ოკუპირებულია“ იგი თუ „საკუთარი“. [...] შეჯამების სახით, სასამართლო აღნიშნავს, რომ საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართალი არ ადგენს ამომწურავ პასუხს შეკითხვაზე, თუ რამდენად გამართლებული იყო მთავრობის მხრიდან მომჩივნისათვის გულისტანზე წვდომის შეზღუდვა.“¹¹⁶

¹¹³ *Sargsyan* (სქ. 110) §§230-231.

¹¹⁴ *Ibid.*, §231 (სასამართლოს მიერ გამოყენებული წყაროები გამოტოვებულია).

¹¹⁵ იქვე.

¹¹⁶ *Sargsyan* (სქ. 110) §232. იხ., ასევე მოსამართლე ალბუკერკეს განსხვავებული აზრი, რომელიც ამტკიცებს, რომ სასამართლოს საქმე უნდა განეხილა თავად პირველი ოქმის პირველი მუხლის შეზღუდვებზე დაყრდნობით „საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ვალდებულებებთან ერთად“, რადგან ასეთი *renvoi*-ის შედეგად ამ მუხლის გამოყენება დამოკიდებული გახდებოდა სასამართლოს მიერ ჰუმანიტარული სამართლის *incidenter tantum* განმარტებაზე, რაც გამომდინარეობს სასამართლოს მიერ ვარწმანას საქმეში განვითარებული ჰარმონიული განმარტების პრინციპიდან. მოსამართლის აზრით, პირველი

საბოლოოდ, სასამართლომ დაადგინა, რომ სხვა მუხლებთან ერთად, ადგილი ჰქონდა კონვენციის პირველი დამატებითი ოქმის პირველი მუხლის და კონვენციის მე-8 მუხლის განგრძობად დარღვევებს. სასამართლომ აღიარა ჰუმანიტარული სამართლის მოქმედება, მაგრამ ჩათვალა, რომ არ იძლეოდა „ამომწურავ პასუხს“. მიუხედავად იმისა, რომ ჩირაგოვის და სარგსიანის საქმეებში ჰუმანიტარულ სამართალს არ ჰქონია არსებითი გავლენა სასამართლოს მიერ დამატებითი ოქმის პირველი მუხლის და კონვენციის მე-8 მუხლის დარღვევის დადგენაში, წინამდებარე ნაშრომისთვის საინტერესოა ის, რომ სასამართლომ ამ საქმეებში აჩვენა უფრო მეტი გახსნილობა სახელშეკრულებო და ჩვეულებითი ჰუმანიტარული სამართლისადმი, ვიდრე ამას აკეთებდა ადრინდელ პრაქტიკაში.

7. დასკვნა

საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II) ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსთვის ერთდროულად არის გამოწვევა და შესაძლებლობა. საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II) არის პრეცედენტული საქმე, რომელსაც შეუძლია განსაზღვროს სასამართლოს მომავალი ურთიერთობა ჰუმანიტარულ სამართალთან. სასამართლომ უნდა განიხილოს და შეაფასოს ცალსახად საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტის პერიოდში განხორციელებული აქტიური საბრძოლო მოქმედებები, რომლის მოწესრიგებისთვისაც შეიქმნა ჰუმანიტარული სამართალი. ამ საქმის არსებითად განხილვის შემთხვევაში, სასამართლოს ექნება საშუალება, რომ შეაფასოს საკუთარი როლი, როგორც შეიარაღებული კონფლიქტის განმხილველმა და ჰუმანიტარული სამართლის საზედამხედველო ორგანომ.

ერთი მხრივ, სასამართლოს მოუწევს კომფორტის ზონიდან გამოსვლა, რადგან თავს ვერ აარიდებს ჰუმანიტარულ სამართალთან ურთიერთობას, რასაც აქამდე მეტ-ნაკლები წარმატებით ახერხებდა. შედეგად კი ჰუმანიტარული სამართლისადმი მისი მიდგომა არის ფრაგმენტული და არათანმიმდევრული. ამ გამოწვევაზე რეაგირება სასამართლოს აძლევს შესაძლებლობას, რომ ნათელი მოჰფინოს და დამატებით განმარტოს ჰასანის საქმის მიგნებები, რომელშიც პირველად გამოიყენა ჰუმანიტარული პირდაპირ და დეტალურად. შედეგად, სასამართლოს შეეძლება კონვენციის და ჰუმანიტარული სამართლის ურთიერთობის როგორც ზოგადი, ისე კონვენციის კონკრეტული მუხლზე მორგებული მოდელის ჩამოყალიბება.

რუსეთი ამტკიცებს, რომ რადგან კონვენციის სავარაუდო დარღვევის ფაქტები უკავშირდება საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტს, ასეთი შემთხვევები უნდა შეფასდეს მხოლოდ საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის, როგორც *lex specialis* სამართლის, მიხედვით. შესაბამისად, სასამართლოს წინაშე პირდაპირ დგას კონვენციის დებულებებისა და საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის წესების ურთიერთობის საკითხი, როგორც საჩივრის დასაშვებობის საფუძველი კონვენციასთან *ratione materiae* შეუსაბამობის კუთხით, რომლის განხილვაც სასამართლომ გადადო არსებითი ეტაპისთვის.

ოქმის პირველი მუხლის „საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ვალდებულებებთან ერთად“, ანუ სასამართლოს „შიდა წესების“ „გარე წესებთან“ თანხვედრაში განმარტება უზრუნველყოფს ფრაგმენტაციის პრევენციას. იხ., Dissenting Opinion of Judge Pinto De Albuquerque, *Sargsyan* (სქ. 110) 120, §20 და შესაბამისი სქოლიო 25.

სასამართლომ უნდა განიხილოს ცალსახად საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტი. შესაბამისად, სასამართლოს არ მოუწევს ჰუმანიტარულ სამართალზე თვალის განზრახ დახუჭვა, როგორც ამას აკეთებდა არასაერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის საქმეებში. სასამართლომ ერთგვარი საფუძველი მოამზადა, როდესაც დასაშვებობის გადაწყვეტილებაში აღნიშნა, რომ კონვენცია უნდა განიმარტოს ჰარმონიულად საერთაშორისო სამართლის, მათ შორის კი საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის წესების ქრილში, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საჩივარი ეხება საერთაშორისო კონფლიქტის ზონას.

2008 წლის კონფლიქტის დროს არც საქართველოს და არც რუსეთს არ გადაუხვევია კონვენციიდან. მიუხედავად იმისა, რომ ასეთ შემთხვევაში სასამართლო საქმეს განიხილავს „ჩვეულებრივი სამართლებრივი მდგომარეობის ფონზე“, ანუ მხოლოდ კონვენციით, ავტორის აზრით, კონფლიქტის ცალსახად საერთაშორისო ხასიათის გამო არარეალური იქნება მოლოდინი, რომ სასამართლო კვლავ მკაცრად დაეყრდნობა ისაევას მიდგომას და არ გაითვალისწინებს ჰუმანიტარულ სამართალს მხოლოდ იმის გამო, რომ სახელმწიფოებმა არ გადაუხვეეს კონვენციიდან.

გარდა ამისა, საქართველოს მოთხოვნები აქტიური საბრძოლო მოქმედებების განმაჯობაში კონვენციის დარღვევის შესახებ ფორმულირებულია ჰუმანიტარული სამართლის ტერმინოლოგიით. შესაბამისად, საქართველო გარკვეულწილად უბიძგებს სასამართლოს, რომ გაითვალისწინოს ჰუმანიტარული სამართალი, ოღონდ მხოლოდ კონვენციის მუხლების განმარტების მიზნით. საქართველოს პოზიციის მიხედვით, ჰუმანიტარული სამართალი და ადამიანის უფლებათა სამართალი მოქმედებს შემავსებელი და არა ურთიერთგამომრიცხავი წესით. მოქმედების ასეთი რეჟიმი ნიშნავს, რომ ადამიანის უფლებათა სამართალი მოქმედებს პირდაპირ, ხოლო ჰუმანიტარულ სამართალს აქვს განმარტების ფუნქცია.

ამ კუთხით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იქნება სასამართლოს მიერ სიცოცხლის (მე-2 მუხლი), თავისუფლებისა და პირადი ხელშეუხებლობის (მე-5 მუხლი) და საკუთრების უფლებების (კონვენციის მე-8 და კონვენციის პირველი ოქმის პირველი მუხლები) განმარტება, რაც თითქმის შეუძლებელი იქნება ჰუმანიტარული სამართლის გამოყენების გარეშე, რადგან მხოლოდ მშვიდობიან პერიოდში მოქმედებაზე გათვლილი კონვენცია ვერ იქნება საკმარისი.

კონვენციის ნორმატიულ შინაარსს არ შეუძლია შეიარაღებულ კონფლიქტში ერთმანეთისგან გამიჯნოს სამოქალაქო პირები და კომატანტები და განიხილოს განურჩეველი თავდასხმები, ლეგიტიმური სამხედრო სამიზნეები და თანმდევი ზიანი, სიფრთხილის ღონისძიებები და პროპორციულობის პრინციპი. შესაბამისად, სწორი სამართლებრივი მსჯელობისთვის აუცილებელია, რომ სასამართლომ, სამართალდაცვით პარადიგმასთან ერთად, გაითვალისწინოს შეიარაღებული კონფლიქტის პარადიგმაც, რადგან საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის სამართლებრივი მონესრიგების მთელი იდეა ეფუძნება სუბიექტებისთვის და ობიექტებისთვის ჰუმანიტარული სამართლით მინიჭებულ სტატუსებს, კონვენცია კი ასეთ სტატუსებს იცნობს.

ბიბლიოგრაფია:

1. ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენცია, ETS No.005 (მიღების თარიღი: 04/11/1950, ძალაში შესვლის თარიღი 03/09/1953).
2. ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის დამატებითი ოქმი, ETS No.009 (მიღების თარიღი 20/03/1952, ძალაში შესვლის თარიღი 18/05/1954).
3. ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის დამატებითი ოქმი No. 4, ETS No.046 (მიღების თარიღი 16/09/1963, ძალაში შესვლის თარიღი 02/05/1968).
4. ჟენევის 1949 წლის 12 აგვისტოს (I) კონვენცია მოქმედ ჯარში დაჭრილთა და ავადმყოფთა მდგომარეობის გაუმჯობესების შესახებ (მიღების თარიღი 12/08/1949, ძალაში შესვლის თარიღი 21/10/1950).
5. ჟენევის 1949 წლის 12 აგვისტოს (II) კონვენცია საზღვაო შეიარაღებულ ძალებში დაჭრილთა, ავადმყოფთა და ხომალდის დაღუპვაში მოყოლილ პირთა მდგომარეობის გაუმჯობესების შესახებ (მიღების თარიღი 12/08/1949, ძალაში შესვლის თარიღი 21/10/1950).
6. ჟენევის 1949 წლის 12 აგვისტოს (III) კონვენცია სამხედრო ტყვეებთან მოპყრობის შესახებ (მიღების თარიღი 12/08/1949, ძალაში შესვლის თარიღი 21/10/1950).
7. ჟენევის 1949 წლის 12 აგვისტოს (IV) კონვენცია ომის დროს სამოქალაქო მოსახლეობის დაცვის შესახებ (მიღების თარიღი 12/08/1949, ძალაში შესვლის თარიღი 21/10/1950).
8. 1949 წლის 12 აგვისტოს ჟენევის კონვენციების (I) დამატებითი ოქმი საერთაშორისო ხასიათის შეიარაღებული კონფლიქტების მსხვერპლთა დაცვის შესახებ (მიღების თარიღი 08/06/1977, ძალაში შესვლის თარიღი 07/12/1978).
9. 1949 წლის 12 აგვისტოს ჟენევის კონვენციების (II) დამატებითი ოქმი არასაერთაშორისო ხასიათის შეიარაღებული კონფლიქტის მსხვერპლთა დაცვის შესახებ (მიღების თარიღი 08/06/1977, ძალაში შესვლის თარიღი 07/12/1978).
10. ჯაფარიძე ს., ადამიანის უფლებათა საზედამხედველო ორგანოების მიერ საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის გამოყენების საჭიროება – რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს შეიარაღებული კონფლიქტის მაგალითზე, ადამიანის უფლებათა დაცვა: მიღწევები და გამოწვევები, *კორკელია კ., (რედ.)*, GIZ, თბ., 2012, 190-228.
11. *Asmus R.*, A Little War That Shook the World: Georgia, Russia, and the Future of the West, St. Martin's Press, 2010.
12. *Bethlehem D.*, When Is an Act of War Lawful?, The Right to Life under Article 2 of the European Convention on Human Rights: Twenty Years of Legal Developments since McCann v. the United Kingdom - in Honour of Michael O'Boyle, *Early L., Austin A. (Eds.)*, Wolf Legal Publishing, 2016, 235, 239-240.
13. *Borelli S.*, The (Mis)-Use of General Principles of Law: *Lex Specialis* and the Relationship between International Human Rights Law and the Laws of Armed Conflict, General Principles of Law - The Role of the Judiciary, *Pineschi L. (Ed.)*, Springer, Cham, 2015, 281.
14. *Cathcart B.*, The Legal Advisor in the Canadian Armed Forces Addressing International Humanitarian Law and International Human Rights Law in Military Operations, Convergence and Conflicts of Human Rights and International Humanitarian Law in Military Operations, *de Wet E., Kleffner J. (Eds.)*, Pretoria University Law Press, 2014, 285-286.
15. *De Koker C.*, The European Court of Human Rights' Approach to Armed Conflict and Humanitarian Law: Ivory Tower or Pas De Deux?, Convergences and Divergences between International Human Rights,

- International Humanitarian and International Criminal Law, *De Hert P., et al. (Eds.)*, Intersentia, Cambridge, 2018, 195, 207, 209, 214.
16. *Draper G. I. A. D.*, Human Rights and the Law of War, *Virginia Journal of International Law*, Vol. 12, Issue 3, 1972, 338.
 17. *Favuzza F.*, 'It was the Best of Times, it was the Worst of Times': A Tale of Detention in Time of Emergency, Convergences and Divergences between International Human Rights, International Humanitarian and International Criminal Law, *De Hert P., et al. (Eds.)*, Intersentia, Cambridge, 2018, 171.
 18. *Forowicz M.*, The Reception of International Law in the European Court of Human Rights, Oxford University Press, 2010, 313-318.
 19. *Gaggioli G., Kolb R.*, A Right to Life in Armed Conflicts? The Contribution of the European Court of Human Rights, *Israel Yearbook on Human Rights*, Vol. 37, 2007, 127-134.
 20. *Geiß R.*, Toward the Substantive Convergence of International Human Rights Law and the Laws of Armed Conflict: *The Case of Hassan v. the United Kingdom*, Seeking Accountability for the Unlawful Use of Force, *Sadat L.N. (Ed.)*, Cambridge University Press, 2018, 252-272.
 21. *Gioia A.*, The Role of the European Court of Human Rights in Monitoring Compliance with Humanitarian Law in Armed Conflict, *International Humanitarian Law and International Human Rights Law, Ben-Naftali O. (ed.)*, Oxford University Press, 2011, 242-245.
 22. *Gowlland-Debbas V., Gaggioli G.*, The Relationship between International Human Rights and Humanitarian Law: An Overview, *Research Handbook on Human Rights and Humanitarian Law, Kolb, R., Gaggioli G. (Eds.)*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK and Northampton, USA, 2013, 92.
 23. *Gowlland-Debbas V.*, The Right to Life and the Relationship between Human Rights and Humanitarian Law, *The Right to Life, Tomuschat C., Lagrange E., Oeter S. (Eds.)*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2010, 129.
 24. *Hailbronner M.*, Laws in Conflict: The Relationship between Human Rights and International Humanitarian Law under the African Charter on Human and Peoples' Rights, *African Human Rights Law Journal*, Vol. 16, 2016, 354-355.
 25. *Hampson F. J.*, Article 2 of the Convention and Military Operations during Armed Conflict, The Right to Life under Article 2 of the European Convention on Human Rights: Twenty Years of Legal Developments since *McCann v. the United Kingdom* - in Honour of Michael O'Boyle, *Early L., Austin A. (Eds.)*, Wolf Legal Publishing, Paris, 2016, 211.
 26. *Hampson F. J.*, The Relationship between International Humanitarian Law and International Human Rights Law, *Routledge Handbook of International Human Rights Law, Sheeran S., Rodley N. (Eds.)*, Routledge, London and New York, 2013, 209.
 27. *Kleffner J. K., Zegveld L.*, Establishing an Individual Complaints Procedure for Violations of International Humanitarian Law (2000) *Yearbook of International Humanitarian Law*, Vol. 3, 2000, 387-388.
 28. *Koskenniemi M.*, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, (International Law Commission, 2006), Geneva, 2006, §25.
 29. *Margalit A.*, Recent Trends in the Application of Human Rights and Humanitarian Law: Are States Losing Patience?, *Journal of International Humanitarian Legal Studies*, Vol. 7, 2016, 161-162.
 30. *Milanovic M.*, Extraterritorial Derogations from Human Rights Treaties in Armed Conflict, *The Frontiers of Human Rights, Bhuta N. (Ed.)*, Oxford University Press, 2016, 61-62.
 31. *Moir L.*, The European Court of Human Rights and International Humanitarian Law, *Research Handbook on Human Rights and Humanitarian Law, Kolb, R., Gaggioli G. (Eds.)*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK and Northampton, USA, 2013, 483.
 32. *Molango M. M.*, The Right of Property in Situations of Armed Conflict: The Application of IHL Principles by the European Court of Human Rights, *ILSP Law Journal*, 2008, 37-38.

33. *O'Boyle M., Costa J. P.*, The European Court of Human Rights and International Humanitarian Law, The European Convention on Human Rights: A Living Instrument, *Rozakis C. (Ed.)*, Bruylant Press, Brussels, 2011, 115.
34. *Oberleitner G.*, Human Rights in Armed Conflict: Law, Practice, Policy, Cambridge University Press, 2015, 133, 299, 309-311.
35. *Oellers-Frahm K.*, A Regional Perspective on the Convergence and Conflicts of Human Rights and International Humanitarian Law in Military Operations: The European Court of Human Rights, Convergence and Conflicts of Human Rights and International Humanitarian Law in Military Operations, *de Wet E., Kleffner J. (Eds.)*, Pretoria University Law Press, 2014, 341-343.
36. *Ovey C.*, The Right to Life in Situations of Armed Conflict, The Right to Life under Article 2 of the European Convention on Human Rights: Twenty Years of Legal Developments since *McCann v. the United Kingdom* - in Honour of Michael O'Boyle, *Early L., Austin A. (Eds.)*, Wolf Legal Publishing, Paris, 2016, 269.
37. *Schabas W. A.*, The European Convention on Human Rights: A Commentary, Oxford University Press, 2015, 156.
38. *Shany Y.*, A Human Rights Perspective to Global Battlefield Detention: Time to Reconsider Indefinite Detention. *International Law Studies*, Vol. 93, 2017, 128.
39. *Sicilianos L. -A.*, Les Relations entre Droits de L'homme et Droit International Humanitaire dans la Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de L'homme, The International Legal Order: Current Needs and Possible Responses – Essays in Honour of Djamchid Momtaz, *Crawford J., et al. (Eds.)*, Brill Nijhoff, Leiden, 2017, 618-620.
40. *Ulfstein G., Risini I.*, Inter-State Applications under the European Convention on Human Rights: Strengths and Challenges. *EJIL: Talk!*, January 24, 2020.
41. *Uriarte J. A.*, The Problems the European Court of Human Rights Faces in Applying International Humanitarian Law, The Humanitarian Challenge: 20 Years European Network on Humanitarian Action (NOHA), *Gibbons P., Heintze H-J. (Eds.)*, Springer, Cham, 2015, 201-202, 208.
42. *von Arnould A.*, An Exercise in Defragmentation: The Grand Chamber Judgment in *Hassan v UK*, The 'Legal Pluriverse' Surrounding Multinational Military Operations, *Geiß R., Krieger H. (Eds.)*, Oxford University Press, 2020, 179-197.
43. *Yeini S. A.*, The Law Enforcement Paradigm under the Laws of Armed Conflict: Conceptualizing *Yesh Din v. IDF Chief of Staff*. *Harvard National Security Journal*, Vol. 10, Issue 2, 2019.
44. *Naniyeva and Bagayev v. Georgia* (dec.), [2018], ECHR, App nos. 2256/09, 2260/09.
45. *Kudukhova and Kudukhova v. Georgia* (dec.), [2018], ECHR, App nos. 8274/09, 8275/09.
46. *Dzhioyeva v. Georgia* (dec.) [2018], ECHR, App nos. 24964/09, 20548/09, 22469/09.
47. *Serdar Mohammed v Ministry of Defence* [2017] UKSC 2, §68(2).
48. *Situation in Georgia*, Decision on the Prosecutor's Request for Authorization of an Investigation. Pre-Trial Chamber I, ICC, ICC-01/15-12, 27 January 2016, §27.
49. *Sargsyan v. Azerbaijan* [GC], [2015], ECHR, App no 40167/06.
50. *Chiragov and Others v. Armenia* [GC], [2015], ECHR, App no 13216/05.
51. *Hassan v United Kingdom* [GC], [2014], ECHR, App no 29750/09, §99.
52. *Georgia v. Russia (II)* (dec.) [2011], ECHR, App no 38263/08.
53. *Kerimova and Others v. Russia*, [2011], ECHR, App nos 17170/04, *et al.*
54. *Villa v. Italy*, [2010], ECHR, App no 19675/06, §41.
55. *Varnava and Others v. Turkey* [GC], [2009], ECHR, App nos 16064/90 *et al.*, §185.
56. *Isayeva v Russia*, [2005], ECHR, App no 57950/00, §191.
57. *Isayeva, Yusupova, and Bazayeva v. Russia*, [2005], ECHR, App nos 57947/00, 57948/00, and 57949/00.

58. *Doğan and Others v. Turkey*, [2004], ECHR, App nos. 8803/02 *et al.*
59. *Legal Consequences of the Construction of a Wall in Occupied Palestine*, Advisory Opinion, ICJ, 9 July 2004, §106.
60. *Ahmet Ozkan and Others v Turkey*, [2004], ECHR, App no 21689/93.
61. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, ICJ, Reports 1996, § 25.
62. *Akdivar and Others v. Turkey*, 16 September 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-IV.
63. *McCann and Others v. The United Kingdom* [GC], [1995], ECHR, App no 18984/91.
64. *The Prosecutor v. Dusko Tadic*, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, ICTY, IT-94-1-A, 2 October 1995, §70.
65. *Cyprus v. Turkey*, Commission Report (1983).
66. *Guzzardi v. Italy*, 6 November 1980, Series A no. 39, §92.
67. *Cyprus v. Turkey*, Commission Report (1976).
68. Report on the Place of the European Convention on Human Rights in the European and International Legal Order, adopted by the CDDH at its 92nd meeting (26–29 November 2019) 72-80, 75-79 <<https://rm.-coe.int/steering-committee-for-human-rights-cddh-cddh-report-on-the-place-of-t/1680994279>> [30.05.2020].
69. Report of the Steering Committee for Human Rights (CDDH). The Longer-term Future of the System of the European Convention on Human Rights. Council of Europe, 11 December 2015, <<https://rm.-coe.int/the-longer-term-future-of-the-system-of-the-european-convention-on-hum/1680695ad4>> [30.05.2020].
70. Council of Europe: Commissioner for Human Rights, *Human Rights in Areas Affected by the South Ossetia Conflict. Special Mission to Georgia and Russia, by Thomas Hammarberg, Council of Europe Commissioner for Human Rights (Vladikavkaz, Tskhinvali, Gori, Tbilisi and Moscow, 22-29 August 2008)*, CommDH(2008)22, 8 September, 2008, §12.
71. Amicus Curiae Brief Submitted by Professor Françoise Hampson and Professor Noam Lubell of the Human Rights Centre, University of Essex, *Georgia v. Russia (II)*, 38263/08, §22 <<http://repository.essex.-ac.uk/9689/1/hampson-lubell-georgia-russia-amicus-01062014.pdf>> [30.05.2020].
72. Factsheet – Armed Conflicts, Press Unit of the European Court of Human Rights (March, 2020), <https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Armed_conflicts_ENG.pdf> [30.05.2020].